Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET ER VORES BUTIK

ARBEJDERFORENINGER · FABRIKSFORENINGER · FORBRUGSFORENINGER
HUSHOLDNINGSFORENINGER · ANDELSFORENINGER
FÆLLESFORENINGER

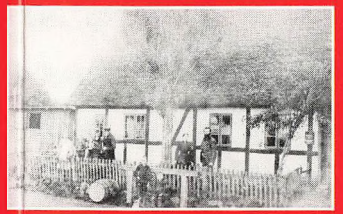

DET ER VORES BUTIK

En fortælling om nogle brugsforeninger på Falster
og nærmeste omegn -
om stiftere, formænd, butikker og uddelere,
varer, kunder, opgang og nedgang ...

Af Palle Brandt

Det er vores butik

Af Palle Brandt

Udgivet af Kulturmindeforeningen
i Nykøbing F.
og Museet Falsters Minder
i december 2000.

Trykt i 1.500 eksemplarer
hvoraf dette er

000681

Grafisk produktion:
Central-Trykkeriet 2000, Nykøbing F.
© Palle Brandt.

Kilder:
Jørgen Nielsen: Gedesby, historisk håndbog. Frederik Graae: Falsters Minder. Protokoller m.m. fra de lokalhistoriske arkiver i Gedser, Væggerløse, Idestrup, Toreby og Tingsted. Fr. Voigt: Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger gennem 25 år. A. Axelsen Drejer: Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger 1896-1946. Nationalmuseets Arbejdsmark 1997. FDB 100 år, redigeret af Poul Dines og Gitte Just. Museet Falsters Minder. Arne Heyn.

Fotos:
De lokalhistoriske arkiver i Gedser, Væggerløse, Idestrup, Toreby, Nørre Alslev og Tingsted. Museet Falsters Minder og Finn Jørgensen. Diverse bøger og hæfter fra FDB. Bent Jensen.

I denne serie er tidligere udkommet:
Huse omkring et torv, 1982.
Huse omkring et sund,1983.
Huse omkring en kirke, 1984.
Huse omkring en havn, 1985.
Huse omkring en bro, 1986.

Mennesker omkring en gade, 1987.
Mennesker omkring et gods, 1988.
Mennesker omkring et bord, 1989.
Mennesker omkring en gård, 1990.
Mennesker omkring en virksomhed, 1991.

Broen . Byen og Borgerne, 1992.
Fabrikken . Folkene og Fagene, 1993.
Sprøjter . Stiger og Slanger, 1994.
Korn . Kandis og Kramvarer, 1995.
Terperi . Tavler og Tæv, 1996.

Det er ganske vist..., 1997.
Det er her det foregår, 1998.
Det er håndens værk, 1999.

Sidste års bog blev udgivet med økonomisk hjælp fra Knud Højgaards Fond, Lolland-Falsters Folketidende og Arbejdernes Byggeforening, Afd. A.
Vi takker for denne hjælp, som muliggjorde udgivelsen af "Det er håndens værk".

Endvidere takker vi Arbejdernes Byggeforening, Afd. A. for en efterfølgende modtaget støtte til den i 1998 udgivne bog "Det er her det foregår".

Kulturmindeforeningen

Omslaget viser nogle af de mange lokale brugser, der var engang samt Kvickly i Nykøbing F. Da brugsforeningsbevægelsen var på sit højeste, fandtes der ca. 2.000 foreninger og udsalg rundt om i Danmark. Nu er de fleste borte.

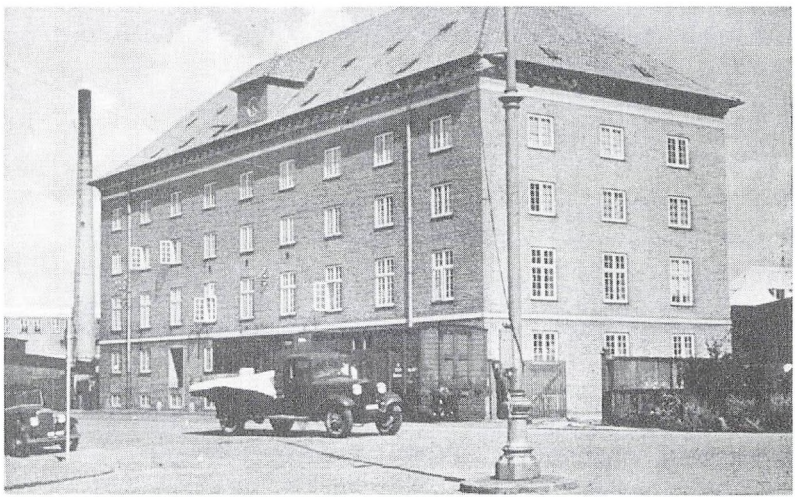

FDBs afdeling i Nykøbing F. rykkede i 1924 ind i dette flotte pakhus ved havnen. Herfra flyttedes den til Vordingborg. Derefter havde Netto forretning i stueetagen en del år, indtil den i sommeren 2000 flyttede til en nybygning på nabogrunden. De øverste etager i bygningen er indrettet til boliger.

Det begyndte i Thisted

De danske brugsforeningers historie begyndte i Nørresundby og Thisted. Selve tanken opstod i England, hvorfra det såkaldte Rockdale System bredte sig til store dele af verden og også fandt vej til Danmark i den sidste halvdel af 1800-tallet. I Nørresundby var der kun tale om en slags "fabriksforening", som fabrikant Julius Geisler oprettede til sine arbejdere den 1. juni 1866. I Thisted var 1. maj samme år stiftet Thisted Arbeiderforening, som åbnede et udsalg den 1. november efter at initiativtagerne havde udbredt ideen og hvervet medlemmer. Det var den, der blev mønster for alle de andre brugsforeninger, som dukkede op landet over i de følgende årtier.

Man skal ikke lade sig vildlede af ordet Arbeiderforening, for ved arbejdere forstod man dengang alle samfundsklasser med undtagelse af den egentlige embedsstand, handelsmænd, pengemænd og ågerkarle! Arbejderbevægelsen i Danmark opstod først for alvor i løbet af 1870'erne, da mange landarbejdere flyttede til byerne, især København, og socialismen holdt sit indtog. Initiativet til arbejderforeningerne - brugsforeningerne - kom oftest fra præster, læger, godsejere, fabrikanter og andre, som ikke selv manglede det daglige brød - med smør på. Socialt tog bevægelserne i 1850'erne og 1860'erne sigte på det, man kaldte arbejderklassen. Senere kom gårdmændene mere og mere med, og i 1880'erne var det dem, der lagde kræfter til det vældige opsving, som hele andelsbevægelsen fik.

Halvtredsernes brugsforeningsbevægelse havde hjemsted i København. I tresserne bredte den sig til købstæderne og derefter blev den en næsten ren landbevægelse med en kraftig udvikling i firserne og århundredet ud.

Brugsforeningstanken i 1850'erne bestod af spredte tilløb til noget, som først begyndte at udvikle sig 10-15 år senere. Men nogen forsøgte i det små. Det kunne man læse i hovedstadsaviserne den 5. juni 1852, hvor der var refereret en dom, afsagt ved Københavns Politi- og Kriminalret.

Sagen drejede sig om en forening, som Det Berlingske Bogtrykkeri's arbejdere året før havde stiftet til fælles indkøb af øl. Trykkeriarbejderne var ikke kun interesseret i at få en god vare til at slukke dagens tørst, men også en billig. De dannede en forening, som ved indskud fra medlemmerne havde anskaffet en fjerding øl samt de til øllets aftapning fornødne flasker, og fyrbøder Th. Chr. Nielsen havde påtaget sig at aftappe og opbevare øllet samt at udlevere det til foreningens medlemmer mod en betaling på 2½ skilling pr. flaske. De penge, der kom ind ved salget, blev brugt til nye indkøb af øl, til vedligeholdelse af flasker og propper samt til betaling af fyrbøderen for hans ulejlighed.

Sagen ved politiretten var rejst af formændene for Værtshusholderkorporationen, L. F. Buchmann og N. Larsen, som anklagede Th. Chr. Nielsen for indgreb i korporationens rettigheder ved at have aftappet øl på flasker og solgt det. Retten afgjorde, at der hverken var tale om forhandling eller salg. Fyrbøderen blev frifundet, men Det Berlingske Bogtrykkeris bestyrelse forbød arbejderne at forsyne sig med øl på denne måde, og dermed forsvandt Danmarks første andelsforening, som altså havde til huse i Højres førende bladhus.

Samme dag, som dommen over "ølforeningen" blev offentliggjort, var der en interessant artikel i Lolland-Falsters Stifts-Tidende - skrevet af den 25-årige Carl Reinholdt Jensen. Han havde været frivillig i krigen 1848-50, blev senere rigsdagsmand og døde 1888 som stationsforstander i Vejle. I artiklen nævner forfatteren det misforhold, der er mellem arbejderen og købmanden. Arbejderen ønsker en god og konstant løn og billigst mulige indkøb, mens købmandens opgave er at købe billigt og sælge dyrt. Og så kommer i realiteten opskriften

Pastor C. C. Sonne fra Thisted, der satte det hele i gang.

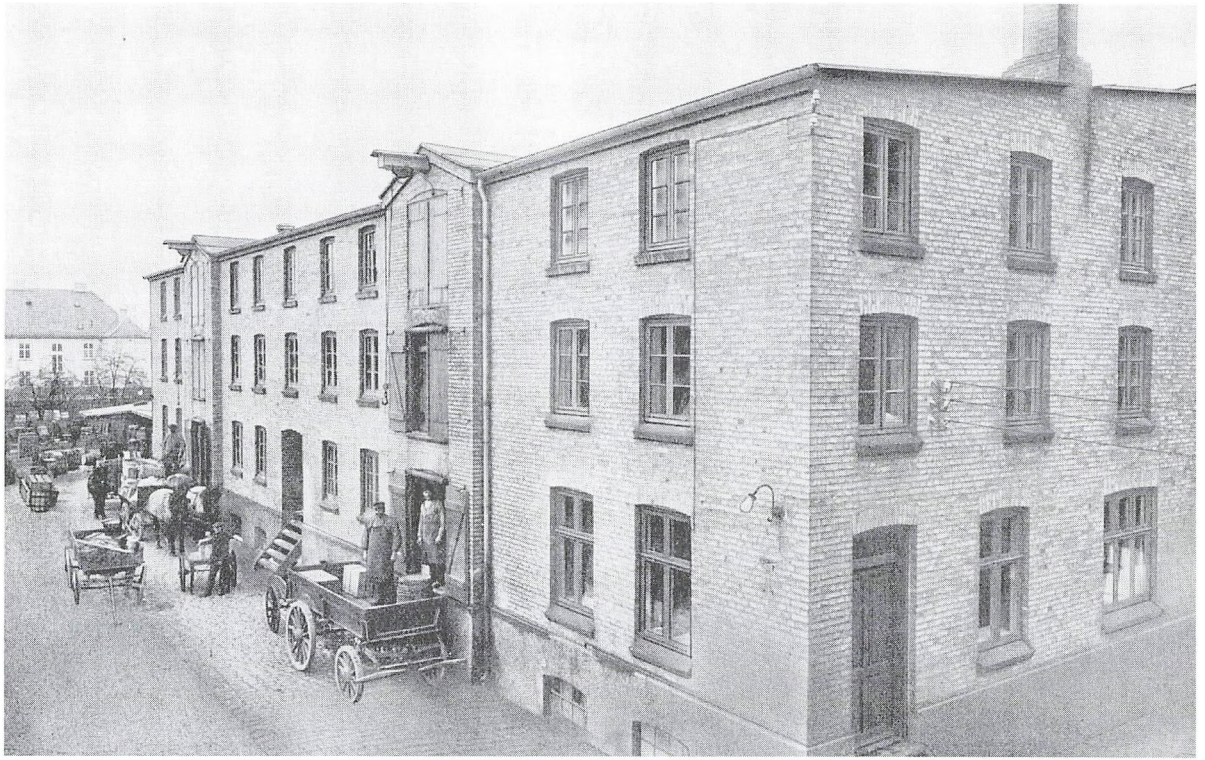

FDB oprettede i 1902 en afdeling i Nykøbing F. i dette lejede pakhus på havnen.

på, hvordan man opretter en brugsforening:

"Dette Misforhold vil kunde hæves, naar Arbeiderne forenede sig for at oprette Boutiker, der bestyredes, under Arbeidernes Kontrol, af dertil valgte Handlende. Disse Handlende skulde have en fast aarlig Løn, der hensigtsmæssigt var at bestemme efter deres Families Størrelse, dog naturligvis saaledes, at man ikke satte Præmie paa at danne Familie. Denne aarlige Løn kunde uden Tvivl sættes temmelig lavt, imod at Foreningen garanterede deres Fremtid. Jeg antager, at mangen yngre Kjøbmand vilde ansee en saadan sikkret Tilstand for langt mere fordeelagtig end deres nuværende, selv om de ved denne maatte give Afkald paa noget af den Glans, hvormed det undertiden lykkes den af Tilfældet Begunstigede at omgive sig. Paa den anden Side vilde Foreningen aldrig kunde faa noget væsentligt Tab af en saadan Garanti, da der altid ved saadanne Forretninger vilde være Arbeide, der passede for de Ældre. I disse Boutiker vilde først og fremmest de almindelige Nødvendighedsartikler som Fedevarer, Brændsel, Sukker, Kaffe, Thee o.s.v. være at udsælge til Interessenterne for Indkjøbspris, med den Tillægsafgift, som Forhandlingen vilde medføre; hvorpaa man lidt efter lidt kunde omfatte Alt, hvorefter der var nogen almindelig Efterspørgsel".

Carl Reinholdt Jensen slutter sin artikel med at foreslå, at landmændene slår sig sammen i en lignende forening og opretter et handelskontor med pakhuse for korn og foderstoffer. Derved kunne, skriver han, landmændene afsætte kornet på de større kornmarkeder i stedet for til den lokale købmand og opnå betydelige fordele.

Det var i store træk opskriften på den andelsbevægelse, der senere opstod for at eksportere smør, bacon og æg, men der gik en del år, efter at den fremsynede mand havde løftet sløret for sine tanker. Den første levedygtige brugsforening blev altså heller ikke oprettet i Nykøbing F., men i Thisted efter spredte tilløb her og dér, bl.a. "Foreningen for billige Livsfornødenheder" i København, som dog kun fik en levetid på et par år.

Det daglige brød

Initiativtageren til brugsforeningen i Thisted var byens sognepræst, Carl Christian Sonne. Han havde i løbet af vinteren 1865-66 indbudt byens arbejdere til nogle møder søndag aften, i håb om, som han skriver, at "jeg ved mit Ord kunde øve nogen Indflydelse paa dem". Tilhørerne fortalte ham imidlertid, at hvis han ønskede at gavne dem, måtte han først hjælpe dem til at få deres daglige brød. Så kom pastor Sonne til at tænke på de engelske foreninger, som han havde læst og hørt om, og efterhånden vakte han tilhørernes interesse. Sonne orienterede også byens håndværkere ved nogle møder, og resultatet blev, at 83 af byens mænd dannede en forening og hver uge indbetalte 8 eller 16 skilling i bidrag.

Pastor Sonne skrev i en artikel om de engelske brugsforeningers virksomhed i byens venstreblad, Thisted Amtstidende, at det var ganske almindeligt i England, at en eller anden embedsmand, der havde "den tilbørlige kyndighed", stillede sig i spidsen for arbejderne og hjalp dem med at få oprettet en forening. Adskillige af Thisteds velstillede borgere meldte sig ind i foreningen for at støtte formålet, og alt tegnede lyst. Lige indtil udsalget blev åbnet. Så brød stormen løs med skarpe indlæg i aviserne, smædeviser og trusler mod arbejderne. Nogle af medlemmerne, der skyldte købmanden penge, blev tvunget til at forlade Arbejderforeningen. Andre, der var uafhængige, men ikke ville udsættes for ubehageligheder, fandt det sikrest at melde sig ud. Købmændene udtalte åbent, at det var deres hensigt at drive arbejderne ud, så de kunne erklære, at de, der var tilbage, ikke udgjorde nogen arbejderforening, men det lykkedes ikke. Da kampen begyndte, voksede medlemstallet. Tre meldte sig ind for hver én, der udtrådte. Fra begyndelsen af november 1866 var der over 140 medlemmer, to måneder senere 170, heraf over 100 arbejdsmænd eller håndværkere, som på det tidspunkt var næsten ligestillede med hensyn til indtægt og øvrige vilkår.

Pastor H. Chr. Sonne blev formand og regnskabsfører for Thisted Kjøbstads Arbeiderforening.

Initiativtageren til Stadager Brugsforening, lærer P. K. Pedersen, fotograferet i Lyngby Landboskoles have i 1899. Han står i næstbagerste række som nr. 5 fra venstre. Anledningen kendes ikke, men når Stadager Brugsforening er genopført på museet, er der kun et halvt hundrede meter mellem Landboskolen og brugsen.

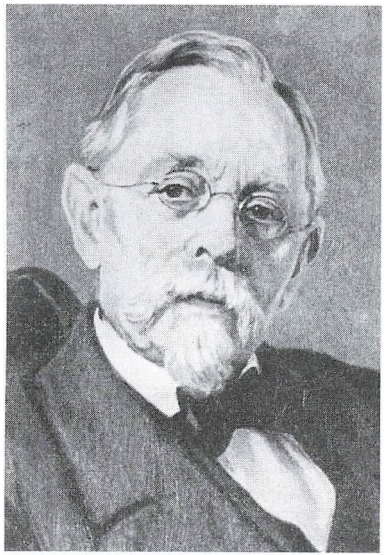

Severin Jørgensen, der begyndte som uddeler i Ulslev og senere var den egentlige skaber af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, som han var formand for i mange år.

Han nøjedes ikke med at bede til Vorherre om det daglige brød, han hjalp også de dårligst stillede blandt sine bysbørn til at få det billigst muligt. Da han i 1875 flyttede til Fuglebjerg, flyttede nissen med. Han blev formand for den lille sjællandske landbrugsforening og var det, til han døde i 1880 i en alder af 62 år. Som et lille à propos kan tilføjes, at Sonne var købmandssøn fra Nexø.

Thisted blev altså den første "rigtige" brugsforening, men der var mange slags. En gruppe kunne kaldes fabriksforeninger. De var som regel oprettet af arbejdsgiverne i forståelse for vilkårene for deres ansatte. Blandt dem kan nævnes "Forbrugsforeningen paa M. P. Allerups Fabrik" i Odense - Fyns ældste brugsforening, oprettet 1868, "Silkeborg Papirfabriks Brugsforening" fra samme år, som havde gratis lokale på fabrikken, og "Kristianshavns Husholdningsforening", oprettet 1873 af Burmeister & Wains arbejdere. Også embedsmænd havde deres egne foreninger, bl.a. "Sjællandske Jernbaners Embedsmænd og Betjentes Husholdningsforening" med hjemsted i København. Mange af dem mødte stor modstand, således "Varde Kjøbstads og Omegns Brugsforening", hvis formand var redaktøren af den liberale avis Ribe Amtstidende, Rudolf Helms. Mod den førtes en retssag om næringsbevis eller ikke næringsbevis ved hele tre instanser. Ved en højesteretsdom af 28. januar 1870 fritoges foreningen for næringsbevis til fordeling af varer blandt medlemmerne. Alligevel blev den pantet for skat, og der blev gjort udlæg i et fad eddike! Ny retsforhandling og proces, og efter godt fire års virksomhed blev den plagede Varde-forening nødt til at erklære sig fallit.

Det var vanskeligt at komme i gang mange steder, men der var alligevel grøde i brugsforeningerne i

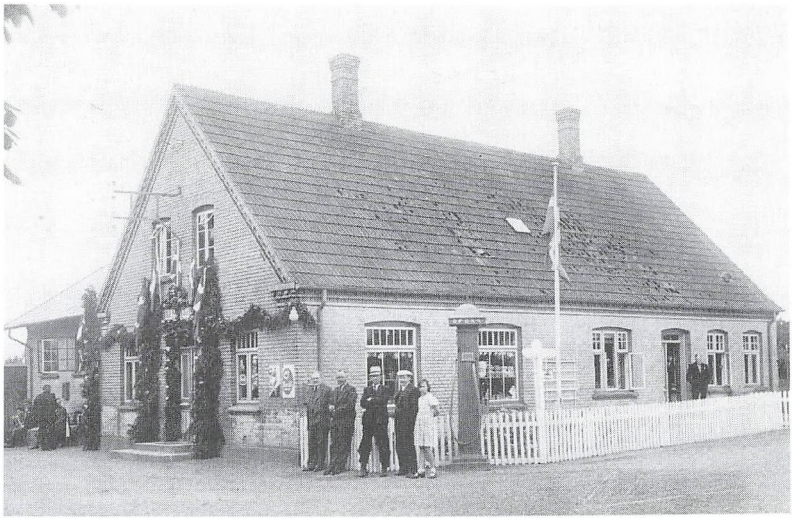

Stadager brugs ved 50 års jubilæet i 1939. Siden huset blev taget i brug i 1908, er der kommet elektrisk lys både indendørs og udendørs samt benzintank og flagstang. Ved stakittet står bl.a. uddeler Hansen og formanden, gårdejer Carl Hildebrandt.

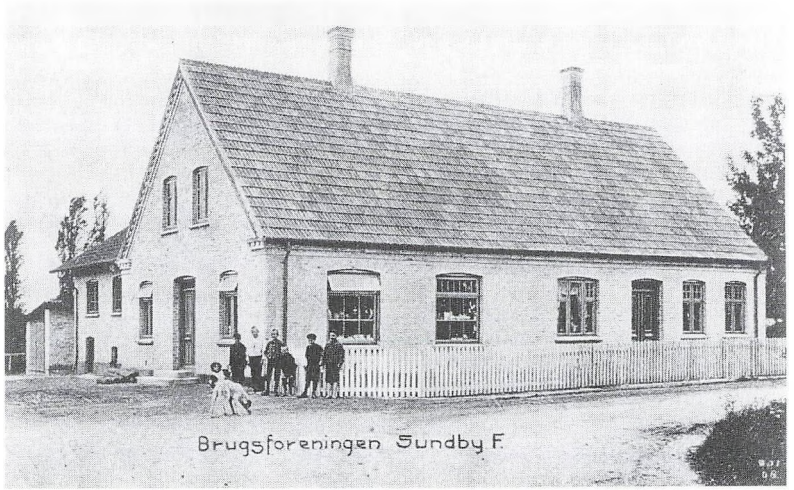

Den nye brugs i Stadager fotograferet kort efter opførelsen i 1908. Døren i gavlen fører ind til butikken, der har udstillingsvinduer mod Guldborgvejen. Mod bygaden ses fløjen med sal og kælder.

Den ombyggede butik i Stadager brugs i 1952 med uddeler Hansen ved døren til "afvejningen". Dengang var der stadig ekspedition på den gammeldags måde. Selvbetjening blev først indført i 1976, men allerede i 1960 besluttede generalforsamlingen at købe en køledisk.

disse år - både i hovedstaden, i købstæderne og på landet. I de fleste tilfælde kom initiativet "ovenfra". I Skjelskør Arbeiderforening, oprettet 3. januar 1869, var den første formand skibsreder H. P. Harboe, i Nykøbing F. (Nykjøbing Arbeiderforening) var det snedkermester H. Gjerding, i Hillerød var det pastor Brasen, i Viborg karetmager I. A. Løgstrup og i Frederikshavn skibsbygger H. V. Buhl.

Brugsforeningen i Nykøbing F. blev stiftet den 21. februar 1869, men var ikke den første på Lolland-Falster. Det blev Errindlev og Taagerup Pastorater Arbeider-Forbrugerforening, oprettet den 15. december 1867 med lehnsbaron Bertuch-Lehn til Sønderkarle som første formand. Blandt købstæderne var Nysted tidligt med. Her blev der allerede den 16. februar 1868 oprettet en forening med N. I. Henrichsen som formand, 1. september 1868 fulgte Idestrup Sogns Forbrugsforening med etatsråd Edward Tesdorpf, Orupgaard, som initiativtager og formand. Den åbnede udsalg i Ulslev den 4. december og i Ørslev den 15. december. Medlemstallet var ca. 150, og foreningens kapital på 1.400 rigsdaler var skaffet dels ved salg af aktier på 10 rigsdaler, og dels ved et lån på 700 rigsdaler. Fortjenesten var det første kvartal 104 rigsdaler. Udsælger var i Ørslev husmand Christian Thrane og i Ulslev den 26-årige Severin Jørgensen, der havde været Tesdorpfs rådgiver under opbygningen af foreningen og som senere blev en betydningsfuld skikkelse inden for brugsforeningsbevægelsen.

Stadsager Brugsforening på sommerudflugt i 1942. Billedet er taget ved Færgegaarden i Guldborg.

Lærer Pedersen og stamhusbesidder Grandjean

Efterhånden dukkede der arbejderforeninger og forbrugerforeninger op på Lolland-Falster, både i by og på land. Mange af dem er væk nu - enten helt lukket eller overtaget af en privat købmand, som prøver at holde liv i en lokal dagligvareforretning. Der er skrevet tykke bøger om FDB, Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger. Man kan i lokalhistoriske arkiver finde spredte oplysninger om nogle af de små foreninger og udsalg, som var FDB's fundament, men ikke særlig meget. De var der, og de gjorde stor gavn i mange år, men de fleste blev ofre for stordriften og det, der kaldes udviklingen, som jo bl.a. medførte, at flere og flere fik bil og kunne handle, hvor de havde lyst.

En af dem har sin helt egen historie, og derfor skal den have et par kapitler i denne lille bog.

Tirsdag den 22. januar 1889 samledes syv mænd til et møde i Sundby skole på Nordfalster. Der var to håndværkere, skomager Peter Johansen og smed Kristen Pedersen, to bønder, nemlig sognefoged H. P. Hansen og H. P. Jensen fra gården matrikel nr. 6, der var skovrider Clement fra Vennerslund og Vennerslunds ejer, stamhusbesidder, cand. jur. Ludvig Grandjean. Og så var der værten og mødets indbyder, skolelærer P. K. Pedersen.

Den første brugs i Alstrup. Den flyttede senere over på den anden side af vejen.

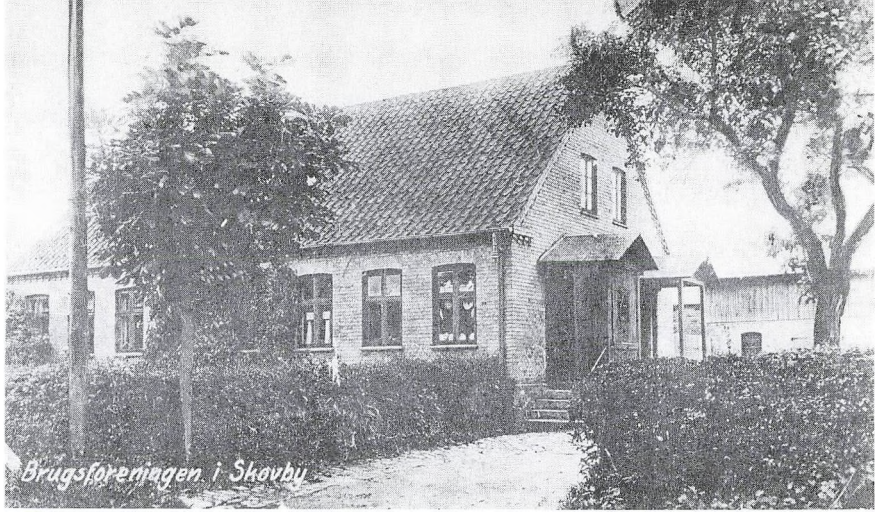

Skovby Brugsforening.

Det kom ikke som nogen overraskelse, at det netop var Grandjean, der blev formand. Slægten havde i mange år vist interesse for livet i sognet. I 1840 oprettede C. V. Grandjean et legathus med otte friboliger i Sundby, kaldet "Legaten", som nu er erstattet med moderne pensionistboliger. En af efterfølgerne, hofjægermester Vincens Grandjean, var i mange år formand for sognerådet. Ludvig Grandjean var formand for brugsen indtil 1893, da han blev afløst af sognefoged Hansen. Lærer Pedersen fortsatte som regnskabsfører helt til 1911. To år senere blev han pensioneret og flyttede til Askov, hvor han døde i 1921.

Disse mænd holdt det første bestyrelsesmøde i den nyoprettede Stadager Brugsforening. Hvad der var gået forud, fortæller forhand-

lingsprotokollen desværre ikke noget om. Til formand valgtes altså stamhusbesidderen, sognefogeden blev næstformand og skolelæreren kasserer. Man besluttede at avertere efter en "udleverer", som det hed dengang, og formanden tilbød at udleje et hus, hvori der kunne indrettes butik og bolig for udlevereren. Der var kun mænd i bestyrelsen. Tiden var endnu ikke inde, hvor kvinder var med i den slags alvorlige sager - men fru lærer Pedersen var der selvfølgelig, for hun skulle servere kaffe for mændene.

Lærerparret havde en søn, som hed Jørgen. Han ændrede sit efternavn til Bukdahl, blev siden lærer på Askov Højskole og en landskendt forfatter og foredragsholder, som med en sikker forankring i frisind og grundtvigianisme kunne holde en forsamling bjergtaget i timevis.

I 1930 skrev Jørgen Bukdahl nogle erindringer om sin barndoms ø som et særtryk til Nørre Ørslev Folkehøjskoles årsskrift, hvor han bl.a. beretter om, at han i sin barndom havde en fysisk-elektrisk periode og byggede en vindmølle med dynamo, ledninger, målertavle og akkumulatorer, så der kom elektrisk lys både i Sundby skole og i lærerhjemmet. Men han fortæller også om sin far og om brugsforeningen:

Egelev Brugsforening

"Fars Slægt var fra Gaarden Bukdal ved Holstebro. Han var en af Svendsens sidste elever fra Jellinge Seminarium. Han og Kr. Kold førte ham ind i det grundtvigske Skole- og Livssyn. Begge var jo Tilskyndere til en praktisk Grundtvigianisme, Idé omsat til Virkelighed. Han kom til Sundby i Begyndelsen af 80'erne. Da var ikke nogen af de aandelige og sociale Vækkelser, der var en Følge af 1864, naaet dette gamle nordfalsterske Sogn. Det hvilede trygt i det gamle Landsbyfællesskab, saadan som det var faldet i Leje efter Udskiftningen. Det havde sin fine Klassedeling med uskrevne Love: Gaardmændene, Indsidderne og saa de andre (Proprietærerne, Godsforvalteren, Skovrideren, Præsten). I mellem disse Klasser (der jo dengang var sociale og kulturelle Lag) havde Læreren - eller Degnen, som han almindeligvis kaldtes - en Særstilling. I Kraft af sin Gerning stod han udenfor Klasserne, kom baade sammen med Gaardmændene (og Indsidderne) og med Proprietærerne og Embedsmændenes Kreds. Det gjaldt om at balancere. Og her maatte især Degnekonen træde hjælpende til.

Dette Sogn var altsaa Stedet, hvor han

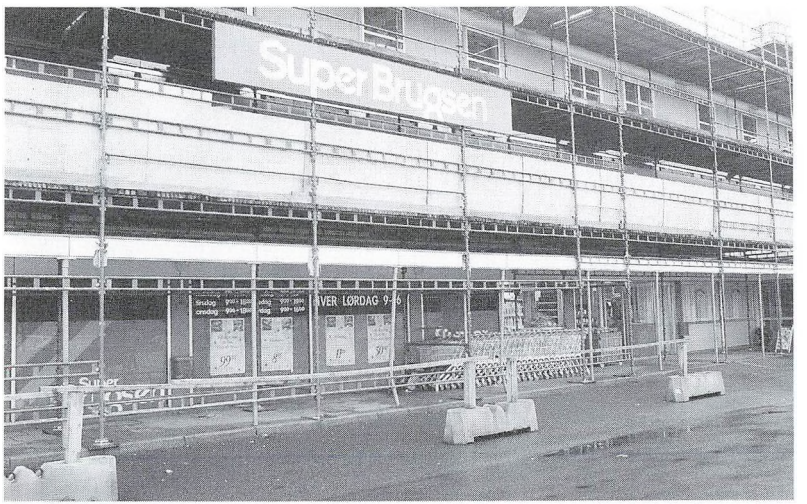

SuperBrugsen i Lindholmcentret, Nykøbing F. - præget af nybyggeri i efteråret 2000.

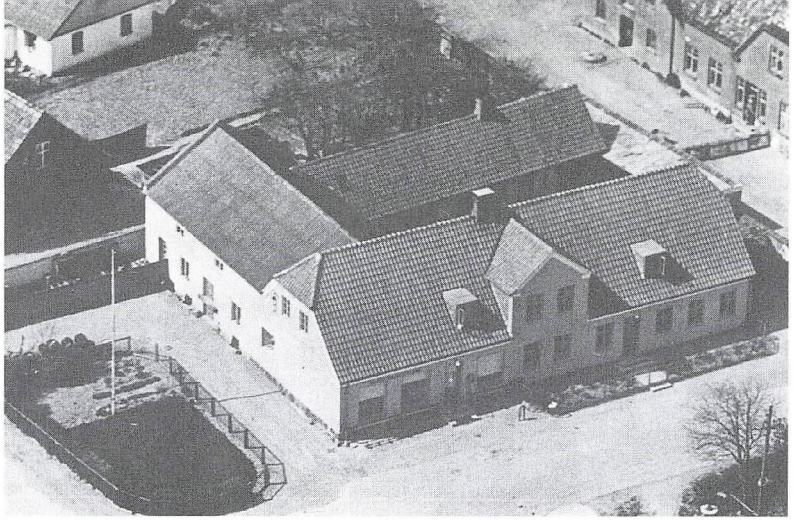

Vaalse Brugsforening før og senere.

skulde prøve at virkeliggøre sin Grundtvigianisme. Han begyndte ikke med Foredrag og Oplivelse. Han samlede Bønderne i Skolen om Aftenen og lærte dem Landbrugsregnskab, saa de kunde faa Oversigt over Bedriften og Indsigt i dens Økonomi. Det hjalp til at løsne Mulden netop i disse Aar, da Landbruget var i Krise, det pegede ud mod nye og større Horisonter, ud mod Docent Fjord, Nielsen, Tystofte, Niels Petersen, Ladelund, Fr. Hansen, Askov, og andre Foregangsmænd, paa Falster var jo Tesdorpf'erne. - Dernæst oprettede han en Aftenskole for Ungdommen, saa de kunde faa deres Kundskaber udbedrede og erhverve nye; dernæst en Sangforening, det var ogsaa noget nyt og ukendt, et Fællesskab om en særlig Interesse, og selve Samværet var med til at bryde mange gamle Klasseforskelle ned.

Efter dette gik han i Gang med en Brugsforening. Nu var Mulden løsnet. - Den sad først til Leje i et lille straatækt Hus. Far blev Regnskabsfører og havde denne Post omtrent til han flyttede. Han forestod en væsentlig Del af Indkøbene. Jeg er vokset op mellem Regnskabsbøger og Regninger med den mystiske Overskrift F. D. B.; det blev de første Bogstaver i mit Alfabet, og det grønne Andelsblad var det, hvori jeg lærte at stave. Lange Aftener husker jeg, hvor Far sad og talte Tal sammen, de smaa Indkøb, der blev gjort i Brugsen, stemme skulde det. Saadan husker jeg ham bedst. Og bag ham ser jeg de mange af det første Slægtled efter 1864, anonyme de fleste, ud over vort Land; de har siddet og talt Tal sammen, stemme skulde det, men det var disse gamle Degne og andre Foregangsmænd, der Landet frelst ifra Slaget har. - Til andre Tider kunde han lægge Bogen til Side og læse Runeberg med mig. "Fänrik Staals Sägner", den første Indvielse i svensk Poesi fik jeg disse Aftener. Men da Brugsforeningen var vel i Gænge og havde faaet eget Hus med Forsamlingssal, oprettede han en Foredragsforening og en

Sørup Brugsforening

Ungdomsforening. Nu kunde Folketaleren komme. Mulden var vendt.

Der kom ofte de mærkeligste Folk. Der var engang en vi mistænkte for at være Mormon. Men ellers var der gode Talere. Der var Præsten i Byen, Andersen, der altid var beredvillig og hjælpsom, fra Nr. Ørslev kom Kjems, men især husker jeg et Foredrag af Forstander Schmidt om Thermandsen. Skildringen af hans Oplevelse paa Skamlingsbanken i 1844 glemmer jeg aldrig, der var Eggert fra Antvorskov, Mads Jepsen, de unge Kandidater, der var Lærere paa Vennerslund, f. Eks. Emborg (nu Præst i Nr. Alslev), der holdt et kulturhistorisk Foredrag, husker jeg ikke fejl, var det om Fanden. Lærer Dibbert, Gedser, og Far talte en Aften om Pædagogik. Saa var der Oplæsere, Bernt Jensen og Frue og P. A. Hjelm (han læste Hostrups paa sine Steder noget pinlige "Eva", og Mor og Præstefruen var ved at gøre Skandale ved at komme til at le paa det mest alvorlige Sted, der, hvor Eva betror sin Mand, at hun skal have et Barn, og hvor Hjelm hævede sig til den patetiske Deklamations Tinder). De fleste af Talerne boede i Skolen, og det muntreste var den hyggelige Sammenkomst hjemme efter Foredraget.

Et Foredrag, jeg levende husker, var det Severin Jørgensen holdt ved Indvielsen af Brugsforeningens nye Bygning. Det var en stor Dag for min Far. Næst efter Skolen stod Andelsbevægelsen ham nær. I hans Haand var den en Brækstang i Oplysningens Tjeneste. Den skabte nye Samhørighedsmuligheder. Folk kom sammen og følte sig medansvarlige. Her havde de et Fællesskab udenfor deres Klasser, her var et Fristed, hvor den enes Mening gjaldt ligesaa meget som den andens. Dette især tror jeg glædede Far og holdt Liv i hans Interesse. Et nyt Danmark var under Dannelse efter 1864, nu var det gamle Sogn ogsaa med i dette, var med til at vinde indad, det, der udad var tabt.

Set udefra, ja, saa er det blot en gammel Degn, der sidder den lange Aften og tæller Tal sammen, men set indefra og forstaaet med Hjertet er det en Livsskæbne, der i Forkortning og i et gammelt nordfalstersk Sogn spejler det danske Folk i dets Forsøg paa efter Dybbøl at vinde indad, hvad udad var tabt. - I dette Skolehjem lærte jeg, hvad Grundtvigianisme som Aandsliv vil sige, Aand, der er virkeliggørende og menneskeliggørende tværs gennem alle Klasseforskelle. I en Surrogattid som vor, hvor de fleste har det sociale paa Hjernen og uddyber Klasseforskelle, er dette værd at mindes og trøste sig ved. - Min Far talte mere end Tal sammen, det mere, der var den ganske Sag; der var noget han vilde, og der var noget han mente, han talte ikke om det, men han virkeliggjorde det. Som Motto over hans Virke staar dette skønne Vers:

Om kort, om langt blev Løbebanen spændt,
den er til Folkegavn, den er til Grøde,
som godt begyndt, er Dagen godt fuldendt,
og lige liflig er dens Aftenrøde.

Dette uddrag af Jørgen Bukdahls erindringer fra Sundby Falster er taget med, fordi det i sig rummer ikke kun historien om Stadager Brugsforening, men om de fleste af dens brødre og søstre rundt om i landet. En enkelt eller nogle få mænd ville noget, og de satte noget i gang, der var behov for den gang og dér, hvor de var. En idé, der blev omsat i praktisk gerning og som var med til at ændre vilkårene for mange mennesker. Det drejede sig ikke om rabat, men om det daglige brød til den lavest mulige pris.

Ønslev Brugsforening, som begyndte sin virksomhed i 1884.

Og den kom på museum

Da brugsen i Sundby blev åbnet, var der ca. 200 andre større eller mindre rundt om i landet. Den første udleverer, der senere blev kaldt uddeler, var Alfred Holmberg fra Nykøbing F., som blev valgt blandt 50 ansøgere. De første år holdt brugsen til i det lille hus i bygaden, der var stillet til rådighed af Vennerslund. Her var 35 kvadratmeter plads til butikslokale og lager, og i butikken var der foruden disk og reoler en bænk, der blev indkøbt i foreningens første leveår. Den var et meget vigtigt stykke inventar, for den blev et samlingssted for byens og sognets beboere. Her blev skråen og mange lokale nyheder vendt en omgang, og der gled også et par øl ned. Åbenbart en hel del, for allerede i august 1889 advarede bestyrelsen udlevereren mod, at det kom så vidt, at det kunne få udseende af, at der blev drevet smugkro i brugsen.

Foreningen købte huset i 1892, og året efter besluttede man at opsætte nogle jernplader for det åbne ildsted "for at forhindre Kulrøg i Lokalet". Primitivt har det været, men brugsforeningen var alligevel med på det nymodens, bl.a. som deltager i et samarbejde, der kort efter 1900 skaffede Sundby telefonforbindelse med omverdenen. I butikken kunne man som medlem bruge telefonen til nedsat pris.

Startkapitalen kom dels ved indskud fra medlemmerne dels fra et sparekasselån på 3.000 kroner. I butikken solgtes dagligvarer fra spegesild over islandsk lammekød til vestindisk rørsukker og petroleum. Mange af varerne transporteredes med skib til Guldborg, videre med tog til Nørre Alslev og derfra med hestevogn til Sundby. Brugsen var ikke alene om at forsyne beboerne med varer. Der var både "Høkerstine" og en købmand, og langt op i århundredet var der her som mange andre steder omkringkørende slagter, bager og fiskehandler, men brugsen havde en meget stor del af omsætningen. Ved århundredskiftet var den årlige omsætning ca. 40.000 kroner. Medlemstallet var nået over 100 og toppede i 1907-08 med 136, hvilket omtrent svarede til antallet af husstande i sognet.

På det tidspunkt var det gamle hus blevet alt for småt. Efter et mageskifte overtog foreningen i 1907 en grund midt i byen, og senere på året fik tømrer Laurits Mortensen og murer K. Christiansen til opgave at tegne og opføre den nye brugs. Byggesummen var 9.850 kroner, som man lånte af stamhusbesidder Grandjean. Indtil 5.000 kroner til 4% rente, resten til 5%. Ved indvielsen mandag den 4. maj 1908 deltog bl.a. Severin Jørgensen, den tidligere uddeler i Ulslev, der nu var formand for Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger, FDB, oprettet i 1896.

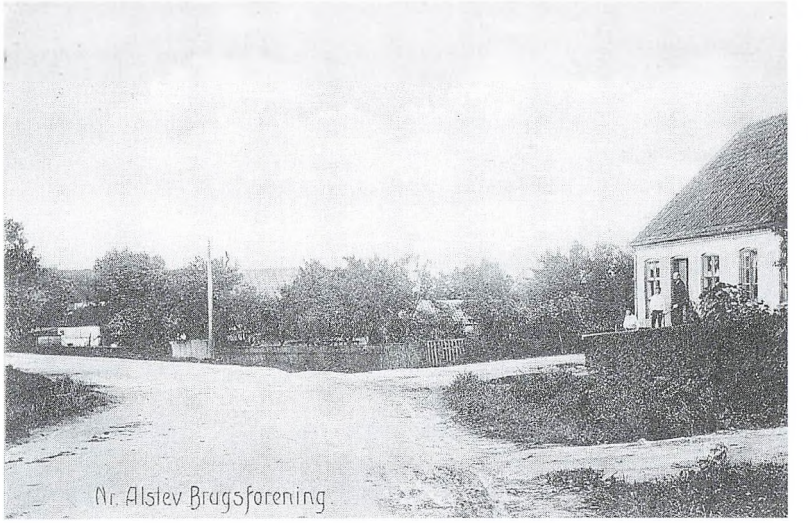

Nørre Alslev Brugsforening.

Det nye hus var en efter tidens forhold statelig vinkelbygning med beboelses- og butiksfløj mod Guldborgvej og en fløj med forsamlingssal og lagerkælder mod bygaden. Det har sikkert været lærer P. K. Pedersen, som sørgede for, at der blev bygget en sal, hvor både han og andre kunne holde møder. Denne kombination af brugsforening og forsamlingslokale kendes flere steder i Danmark, men særligt hyppigt i det område, som i 1970 blev til Storstrøms amt. Salen, der også blev brugt af sognets beboere til familiefester, var på 63 kvadratmeter, og oven på var der to værelser, hvoraf det ene blev brugt til bestyrelsesmøder.

Butikken tjente samfundet trofast i mange år, og det samme gjorde salen. Andespil, danseskole, politiske møder og missionsmøder, foredragsaftener, generalforsamlinger, baller, juletræsfester og familiefester med suppe, steg og kage. Listen er lang, minderne mangfoldige. Der blev bygget om, butikken blev gjort større og mere moderne, men i slutningen af 1970'erne begyndte det at blive svært at få økonomien til at hænge sammen, og i efteråret 1982 besluttedes det at nedlægge foreningen. Den sidste dag, der kunne handles i butikken, var den 18. december samme år. Det sidste møde i salen blev holdt den 8. december 1996, da Jørgen Bukdahls datter Else Marie havde afsløret en mindesten for sin far med efterfølgende fælles kaffebord.

Men brugsen i Stadager overlever alligevel. I 1994 modtog Nationalmuseet en henvendelse fra FDB, der på det tidspunkt var ved at planlægge Fællesforeningens 100 års jubilæum i 1996. FDB ville støtte det andelsby-projekt, museet havde haft planer om i mange år. I 1995 købte FDB Stadager Brugsforenings bygning med henblik på at overdrage den til Nationalmuseet. Der kom tilsagn om økonomisk hjælp bl.a. fra Knud Højgaards Fond, og museet gik i gang med at registrere, opmåle og fotografere hele huset. Det hele blev nænsomt revet ned, pakket sammen og transporteret til Lyngby, hvor det er ved at blive genopført som Andelsbyens første bygning sådan som den så ud i slutningen af 1930'erne med kakkelovn i butikken, telefonstuen, den tøndelhvælvede sal med bordene, bænkene og musiktribunen, samt uddelerens bolig og den lille have bagved. Butikken bliver indrettet med det oprindelige inventar og med varer fra 30'erne, som blev fundet i 1970'erne og 1980'erne på FDB's lager i Vordingborg og gemt til museet.

Så lige bag ved Lyngby Landboskole vil man snart kunne gense en af de brugsforeninger, der ikke alene solgte daglige fornødenheder, men som også var et kulturelt og socialt samlingspunkt for et lille samfund. I dette tilfælde Sundby Falster.

Brugsforeningen i Horbelev. Postkortet er fra dengang, der skulle et 5 øres frimærke på.

En af dem på Lolland

Brugsen i Nysted kom i gang i 1868, men der gik alligevel otte år, før den første landbrugs blev oprettet i den nærmeste omegn. Det blev Frejlev og Omegns Forbrugsforening, som blev stiftet den 18. juli 1876 og begyndte sin virksomhed omkring 1. september samme år. I den første paragraf i foreningens love står, at dens formål er at fremme selvhjælp hos den egentlige arbejderklasse og derved bidrage til at hæve denne i materiel henseende mest afhængige og trykkede del af befolkningen, og at dette formål søges nået ved, at der dannes et fond, hvortil ethvert medlem må tegne sig for 5 aktier på 5 kroner hver, som enten indbetales straks eller tilvejebringes ved månedlige bidrag af 25 øre. Dette fond skal benyttes til fordelagtigt indkøb af livsfornødenheder, som igen udsælges til gangbare priser, hvorefter overskuddet fordeles mellem medlemmerne. I paragraf 2 hedder det, at medlemmer, der ikke fire uger efter forfaldstid har erlagt deres bidrag, skal udelukkes af foreningen, og i paragraf 9 står der, at andel i overskuddet tilskrives medlemmernes konti, indtil deres aktier er betalt.

Den første bestyrelse bestod af syv medlemmer, nemlig sognefoged H. P. Nielsen, gårdejer J. Mortensen, lærer N. Larsen, lærer M. Geertsen, vejmand R. Hansen, parcellist R. Poulsen og møllebestyrer H. Madsen. Sognefogeden blev formand - lærer Larsen forretningsfører og kasserer. Ligesom P. K. Pedersen blev det i Sundby F. Den første udsælger hed C. H. Thorsen. Udsalget blev indrettet i et hus, tilhørende gårdejer H. J. Pedersen, Landbogaard, indtil det i 1911 flyttede til en ny bygning, og virkeområdet var Kettinge sogn.

Disse førstelærere, som de hed dengang, kunne mere end den lille katekismus. Mange af dem var det nav, hvorom en stor del af sognets liv drejede sig, og Niels Larsen var ingen undtagelse. Han kom som 20-årig i 1865 til skolen i Frejlev og overtog straks ansvaret for den sognebogsamling, der var under opbygning. Blandt Niels Larsens første boganskaffelser var "Svenskerne på Lolland", "Fiskerlars" og "Gjøngehøvdingen". Allerede i 1871 stiftede han "Sygeforeningen for Kettinge og Bregninge Sogne", og da han var god ven og meningsfælle med folketingsmand Rasmus Clausen, blev han en af støtterne, da denne i 1873 grundlagde Lolland-Falsters Folketidende. Han var den første foreningsformand, der den 23. januar 1874 averterede en generalforsamling i den nye avis. En måned senere stod han som underskriver på en opfordring til at oprette et bogtrykkeri for Folketidende i Nykøbing F., så trykningen kunne flyttes fra København til udgiverbyen. Niels Larsen var en af initiativtagerne til brugsforeningen, og han udarbejdede den første instruks for, hvordan brugsen skulle drives. Den er så typisk for den tid og for de regler, der gjaldt inden for brugsforeningsbevægelsen, at den gengives her:

§ 1.

Udsalget holder aabent hver Søgnedag fra Kl. 6 Morgen til Kl. 9 Aften om Sommeren og fra Kl. 7 Morgen til 8 Aften om Vinteren i Tiden fra 1ste November til 1ste Marts.

Om Søndagen handles kun fra Kl. 6 til Kl. 9 Formiddag om Sommeren og fra Kl. 7-9 Formiddag om Vinteren. Søndag Eftermiddag fra Kl. 4-6 er Udsælgeren ligeledes forpligtet til paa Forlangende at udlevere Varer til Foreningens Medlemmer.

§ 2.

Udsælgeren maa kun udlevere Varer til Foreningens Medlemmer, skulde han mod Forventning handle derimod, da gjøres han ansvarlig herfor efter Loven.

§ 3.

Udsælgeren maa ikke udsælge Brændevin i mindre Partier end ¼ pot. Udskjænkning af nogen som helst Slags Spiritus forbydes i Henhold til Lov af 2. Juli 1870 § 1, og i Henhold til samme Lovs § 7 maa Udsælgeren heller ikke tillade, at nogen fortærer af det Brændevin i Udsalget, han der maatte have kjøbt.

§ 4.

Udsælgeren maa med al Omhu vaage over Foreningens Interesser i Almindelighed og den Forretning, som er ham anbetroet, i Særdeleshed, navnlig maa han vise Foreningens Medlemmer og de Bude, som de maatte sende til Udsalget, Høflighed og Forekommenhed og maa han ikke lade nogen vente i Udsalget med at blive expederet, naar ikke andre Forretninger i Foreningens Tjeneste maatte lægge Beslag paa hans Tid og Kræfter. Egne personlige Interesser og Forretninger maa han til enhver Tid tilsidesætte for Forretningens, thi derved vil dennes Udvikling og Fremgang bedst fremmes. Skulde der imellem Udsælgeren og enkelte Medlemmer opstaa Stridsspørgsmaal af saadan Natur, som ligger indenfor Foreningens Omraade, da maa begge Parter henvende sig til Styrelsen med sine Besværinger, og denne skal da med Alvor søge at fjerne og bilægge saadanne Misforhold.

§ 5.

Udsælgeren maa altid i betimelig Tid underrette Styrelsens Kasserer om, naar

Skelby Brugsforening med Julie Mathiesen og en dame, formentlig en medhjælper. Bag på billedet er noteret årstallet 1871.

en Vare er ved at gaa ud for hurtigt at kunne blive anskaffet. Udsælgeren faar 2% svind af alle Varer, som maales og vejes ud.

§ 6.

Udsælgeren maa føre en Kassebog, i hvilken han hver Aften, naar Udsalget er lukket, nøjagtig maa indføre, hvor meget der maatte være indkommet ved Handelen og hvori ogsaa maa anføres, hvor meget han har afleveret til Kassereren. Kassereren skal hver Gang han modtager noget Kassebeløb af Udsælgeren, indføre sin Kvittering i dennes Kassebog.

§ 7.

Udsælgeren maa nøjagtig passe paa kun at udlevere saa mange Mærker til Foreningens Medlemmer, som disse have gjort Indkjøb for, at Foreningens Regnskaber i det hele kunde blive saa bestemte og nøjagtige som muligt. Naar den halvaarlige Opvejning og Opgørelse skal finde Sted, er Udsælgeren pligtig at modtage og indsamle Medlemmernes Mærker, samt føre en Liste over, hvor mange hvert enkelt Medlem har leveret. Under Opvejningen maa han stadig være Styrelsen behjælpelig med det derved forekommende Arbejde.

§ 8.

Udsælgeren maa drage Omsorg for, at de ham anbetroede Varer bliver opbevarede paa tørre og gode Steder og i det hele behandle disse paa forsvarlig Maade.

§ 9.

Udsælgeren er pligtig at godtgøre Foreningen, hvad Skade han ved Uforsigtighed maatte komme til at gjøre paa Foreningens Ejendele, særlig Glas, Porcelæn, og Pottetøj og skal Prisen paa saadanne Ting erlægges efter Indkjøbspris.

§ 10.

Hvis Udsælgeren med Familie en enkelt hel eller halv Dag ønsker sig fritaget for at udlevere Varer, da maa han anmelde saadant mindst 2 Dage i Forvejen for Foreningens Formand, som da vil avertere Foreningens Medlemmer derom, f. Eks. gjennem Byens Skoler.

Frejlev d. 27. August 1876.

H. P. Nielsen	J. Mortensen
N. Larsen	N. Geertsen
R. Hansen	R. Poulsen
H. Carlsen	

Ovenstaaende Instruks forbinder jeg mig herved efter bedste Evne at holde mig efterrettelig i alle Punkter.

Datum ut supra.

C. H. Thorsen.

Det var bestyrelsen, som besluttede, hvilke indkøb der skulle foretages, hvem der skulle foretage indkøbsrejser, og hvad varerne skulle koste i udsalg. Den første prisliste fortæller, at et pund kaffe kostede 95 øre, sild tre øre pr. styk, flæsk nr. 1 70 øre pundet, et 10 punds brød 63 øre. C. H. Thorsens løn var tre procent af salget, ca. 350 kroner om året. De mest almindelige varer var flæsk, sild, petroleum, brændevin, farin, sæbe, rugbrød og kaffe.

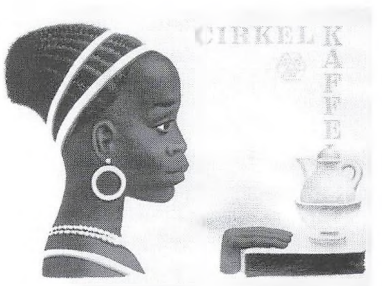

Indkøbene var som regel små, men salget af brændevin var stort. I november 1877 købte foreningen 12 oksehoveder brændevin til vinterforbrug, hvilket svarer til ca. 3.000 liter.

På den tid var lønnen - for en lang arbejdsdag - omkring én krone. Derfor var det nødvendigt at holde øje med udgifterne, også til brændevin. Et par år efter foreningens oprettelse, da uddeleren hed Jens Ottosen, var nogle medlemmer indkaldt til et bestyrelsesmøde, fordi de havde klaget over prisen på brændevin. De havde, forklarede de, betalt 2 øre for meget for en pot. Ottosen forsvarede sig med, at han havde overhørt, at prisen på en rest brændevin skulle sættes ned straks, og man kan af forhandlingsprotokollen forstå, at der har været brugt temmelig grove ord. En af de klagende, Kristen Jensen, som oven i købet var medlem af bestyrelsen, måtte underskrive denne erklæring:

"Da jeg efterskrevne Kristen Jensen, Medlem af Bestyrelsen, er kommen til i Hidsighed at udtale fornærmelige Beskyldninger for, at Ottosen skulde have "snydt flere af Foreningens Medlemmer", saa erklærer jeg herved disse Udtryk for døde og magtesløse, idet det ikke har været min Mening at beskylde Ottosen for Uærlighed, og skal dette ikke i Fremtiden komme ham for Skade paa hans gode Navn og Rygte".

Etatsrådens egne mønter

I de fleste tilfælde gik det fredeligt til, når der blev sat en brugsforening i gang, især på landet. Der kunne være stridigheder omkring uddeleren, opposition mod et medlem af bestyrelsen eller lidt utilfredshed med udvalget af varer i butikken, men almindeligvis blev uoverensstemmelserne bilagt og livet gik videre i det lille samfund.

Dog ikke i Idestrup, hvor der gik så megen politik i den lokale andelssag, at der en skønne dag var to brugsforeninger.

Som nævnt stiftedes Idestrup Forbrugsforening den 1. september 1868 med godsejer, etatsråd Edward Tesdorpf som initiativtager. Tesdorpf var en af de første i Danmark, der havde øjnene åbne for andelstanken. Brugsen var først og fremmest beregnet på *hans* gårde, *hans* husmænd og *hans* arbejdere, men mange af de selvstændige bønder blev også medlemmer, og forretningen gik godt i nogle år med lærer Alfred Betz fra Idestrup som regnskabsfører og tilsynsførende. I kølvandet på stormflodskatastrofen i 1872 gik det galt. Rasmus Claussen fra "Ibgaarden", der blev politiker og folketingsmand og i 1873 begyndte at udgive Lolland-Falsters Folketidende, rejste bønderne mod Tesdorpf i forbindelse med opførelsen af Det falsterske Dige. Godsejeren var en temmelig enerådende formand for digelaget og blev af Claussen skarpt kritiseret for at pleje egne interesser. Brugsuddeler Christian Thrane blev Claussens håndgange mand, og butikken blev samlingsstedet for egnens bønder, som støttede oprøret. Thrane fik sin afsked, men det førte kun til, at bønderne startede deres egen brugsforening med Thrane som udsælger.

Det var en skuffelse for Tesdorpf, at den nye brugsforening klarede sig godt i konkurrencen. Et var, at han selv, købmandssønnen fra Hamborg, bistået af Betz, der var tidligere urtekræmmersvend, kunne drive købmandshandel, et andet var, om bøndernes formand, sognefoged Jens Mønbo og Christian Thrane kunne klare det. Det kunne de, for Thrane havde lært meget i de år, han var uddeler i godsejerens brugs.

Edward Tesdorpf var i sagens natur højremand og en af de solide støtter for regeringen Estrup. Rasmus Claussen var venstremand og dermed i stærk opposition til godsejervældet, som de politiske magthavere i disse år blev kaldt. Da bøndernes nye brugsforening nu var gjort fri af etatsrådens herredømme, blev den i endnu højere grad "revolutionens arnested". Den gemytlige Christian Thrane med det lune glimt i øjnene bag brilleglassene var et politisk godt hoved og forstod kunsten at agitere under hånden, så brugsforeningen kom til at spille en rolle som politisk klub. Om det så var hans hund, var den politisk opdraget. Den hed "Tauber", opkaldt efter folketingsmanden fra Slagelse, der var Claussens nære politiske meningsfælle. Det blev påstået, at den kunne kende forskel på venstremænd og højremænd. Kun af de sidstnævnte gøede den eller bed dem i benene!

Frederik Graae, sagfører i København og senere i mange år i Nykøbing F., "opfinder" af Marielyst som badested, præstesøn fra Idestrup, beskriver i sin erindringsbog "Falster Minder" (udgivet i 1928, trykt på Central-Trykkeriet i Nykøbing F.) stemningen i den nye brugs:

"Her i Brugsforeningen hørte jeg for første Gang den socialistiske Fremtidsmusik. Jeg havde jo nok inde i Præstegaarden hørt tale om, at der var noget, der hed Socialisme, havde hørt min Fader oplæse et Brev fra min Broder om "Slaget paa Fælleden", havde hørt P. G. C. Jensen og Theodor Andresen drøfte Dommen over Pio og Geleff - som de, deres reaktionære Anskuelser til Trods, absolut ikke billigede - men det var altid blevet behandlet som et forbigaaende Fænomen, nogle forrykte Menneskers taabelige Forsøg paa at lave noget nyt, der ingen Fremtid havde for sig. Men naar man her i Brugsforeningens "Arbejder- og Soldaterraad" talte om Internationale og Socialismen, som varslede en ny Tid med bedre og lykkelige Tilstande, fik jeg Færten af, at der var andre Spørgsmaal oppe i Tiden end de nationale, som beherskede de Mænd, der samledes i min Faders Hjem. "Internationale" virkede som en Trompetfanfare fra en ny Hær, der var begyndt sin Opmarch.

Da jeg en trist Efteraarsdag saaledes stod i Brugsforeningen og lyttede til slig højrøstet Tale, holdt der en Vogn udenfor, og en lille undersætsig Bondemand traadte ind. Han var klædt i en tarvelig graa Vadmelsjakke med Bukserne ned i de halvlange Skaftestøvler, saaledes som Smaabønder dengang var klædt paa, men Ansigtet var ikke en almindelig Smaabondes. Der var noget fremmedartet ved den krogede Næse, de mørke

Idestrups første forsamlingshus blev bygget i 1890 i tilslutning til den gamle brugs. Det blev en halv snes år senere afløst af et nyt på Kirkevej og er i dag slået sammen med Idestruphallen. Det gamle forsamlingshus blev senere anvendt til koge- og syskole for unge piger, senere indrettedes en sparekassefilial, derefter posthus og nu privat beboelse.

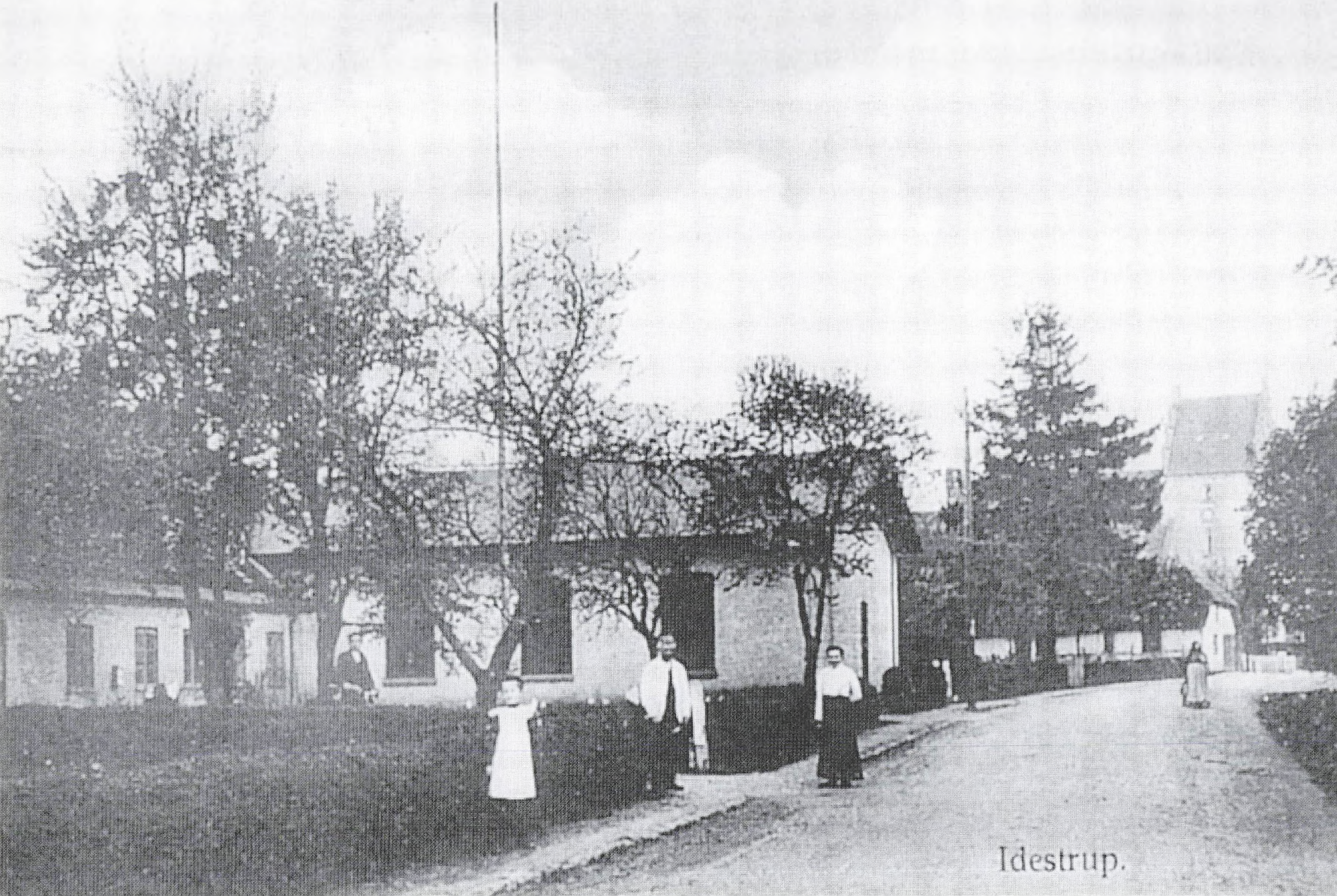

Idestrup.

Øjne og det sparsomme sorte Haar og Skipperskægget, og at han var noget ud over det almindelige, fremgik ogsaa deraf, at der straks blev stille i Butiken, da han traadte ind. Bænket ved en gamle Carlsberg var det derefter ham, der førte Ordet, medens de andre opmærksomt lyttede, en Gang imellem afbrydende med et Spørgsmaal eller en bifaldende Tilkendegivelse. Hans Maade at tale paa var de andres uendelig ulig, ogsaa holdt i en anden Mundart, langsomt og besindigt overvejende hvert Ord lød hans Tale enstonig syngende som et stille rindende Vand - i den allerstørste Modstrid til Talens Indhold, de oprørske ophidsende Ord og Udtrykket i Ansigtet, det bedske Smil og de sammenknebne Læber og de mørke Øjnes rolige kolde Fanatisme.

Det var selve Folketingsmanden, Langelænderen Rasmus Claussen, den lille Parcellist ude fra Stormflodslandet, der havde vovet at tage Kampen op mod Monrad og Tesdorpf, og som havde forstaaet at samle Landbodemokratiet, Gaardmænd saavel som Husmænd og Landarbejdere, i fast sammensvejset Svinefylking til Kamp mod Sejr over de allierede Stormagter.

Og det havde ingenlunde været let. Thi der var den Gang ude paa Landet en meget betydelig Klasseforskel mellem Gaardmandsstanden paa den ene Side og Husmænd og Landarbejdere paa den anden. Ægteskab mellem disse to Samfundsklasser var næsten utænkeligt. Jeg mindes, at det i min Barndom vakte megen Opsigt, da en Gaardmandsdatter - saavidt jeg erindrer fra

1964

BRUGSFORENINGEN

ØSTERGADE . Telf. 850012 — NØRREBRO . Telf. 850783 — ØSTERBRO . Telf. 851209 — EJEGOD . Telf. 850340

JANUAR	FEBRUAR	MARTS	APRIL	MAJ	JUNI
O 1 Nytår	L 1 SVEND.	S 1~	O 1~	F 1	M 1
T 2	S 2	M 2~	T 2~	L 3 PARKOP	T 2
F 3	M 3	T 3~	F 3 HALGER	S 3 PARKOP	O 3
L 4	T 4	O 4~	L 4	M 4 HAV	T 4
S 5 STJERNE	O 5	T 5~	S 5	T 5 DANSKH.	F 5 Grundlovsdag
M 6 Hell. 3 konger	T 6	F 6~	M 6	O 6 LAURITS	L 6
T 7	F 7	L 7~	T 7 PIPPER	T 7 Kr. himmelf.	S 7
O 8	L 8	S 8~	O 8	F 8	M 8
T 9	S 9 Fastelavn	M 9~	T 9~ 74	L 9	T 9
F 10	M 10	T 10~	F 10	S 10	O 10
L 11	T 11	O 11 Frederik IX	L 11	M 11	T 11
S 12 KNAP	O 12	T 12~	S 12	T 12	F 12 ANNELISE
M 13 HANNA	T 13~	F 13~	M 13	O 13	L 13
T 14	F 14	L 14	T 14 WILLE	T 14	S 14
O 15	L 15	S 15	O 15	F 15 ERIKTHE	M 15 Valdemarsdag
T 16	S 16	M 16~	T 16 Pr. Margrethe	L 16	T 16
F 17	M 17	T 17 THAGE	F 17	S 17 Pinsedag	O 17
L 18	T 18	O 18 LAVA	L 18	M 18 ZACHARIA	T 18
S 19	O 19	T 19~	S 19	T 19~	F 19
M 20 TUTTA	T 20	F 20~	M 20	O 20~ PIA	L 20
T 21 THOMAS	F 21 EDITH	L 21	T 21	T 21	S 21
O 22	L 22	S 22 Palmesøndag	O 22	F 22~	M 22
T 23 ANNE-MA	S 23 TØRV.	M 23	T 23	L 23	T 23
F 24	M 24~	T 24	F 24 Bededag	S 24	O 24 St. Hansdag
L 25	T 25~	O 25	L 25	M 25	T 25~
S 26	O 26~	T 26 Skærtorsdag	S 26~ 75	T 26	F 26~
M 27	T 27~	F 27 Langfredag	M 27	O 27	L 27
T 28	F 28~	L 28 Dr. Ingrid	T 28 FARFAR	T 28	S 28
O 29	L 29~	S 29 Påskedag	O 29	F 29~	M 29
T 30		M 30 2. påskedag	T 30	L 30	T 30
F 31 OLE.		T 31 MARIE.		S 31	

Brugsforeningen i Nykøbing F. sendte kalendere ud til kunderne - og de blev brugt, kan man se.

Systofte - der mod sin Vilje skulde giftes med en Gaardmandssøn, lige som hun skulde træde ind i Kirken, lod sig bortføre af den, hun elskede, en Tjenestekarl, der for Næsen af det forbløffede Brudefølge satte hende op paa en Vogn og kørte bort med hende. Først under det store Landbokrak i 80'erne, der slog Gaardmandsstanden økonomisk ned, mens Husmanden i mindre Grad berørtes af Krisen, forandredes Forholdene. Da Andelsbevægelsen tog Fart og blev Bondestandens Redningsplanke, var man nødt til at tage de Smaa med som Ligemænd. Princippet i Andelsbevægelsen blev det demokratiske, at der stemtes ikke "efter Køer", men saaledes at hvert Medlem fik lige Stemmeret. Det blev Andelsbevægelsens Styrke og bidrog til Ophævelsen af de gamle Klassefordomme. Det er en af Rasmus Claussens Fortjenester, at han, der var udgaaet fra et urgammelt Gaardmandshjem, ikke nærede Datidens almindelige Fordomme, men var fremsynet nok til at kunne vurdere Husmandens og Landarbejderens Indsats ligesaavel som Gaardmandens.

I Virkeligheden har jo de danske Husmandssønner spillet en meget betydelig Rolle her i Landet i det sidste halve Aarhundrede, ikke blot de, der blev hjemme, men maaske endnu mere de, der drog til Byerne, hvor de enten som Smaahandlende, Gæstgivere eller lignende blev Venstredemokratiets fremskudte Forter og et Bindeled mellem Land og By, eller som socialdemokratiske Arbejdere bidrog til at give Fagforeningsbevægelsen en jævnt fremadskridende Udvikling. Den største Indsats paa dette Omraade blev gjort af den fynske Husmandssøn Jens Jensen, der endte som Overpræsident i Nordeuropas Hovedstad, men en af Pionererne var Peter Thygesen Holm, hvis Vugge stod i Thyge Vævers lille Husmandshjem i Sønder Ørslev, og som havde faaet sin Børnelærdom hos Alfred Betz i Idestrup Skole.

Ingen vil mistænke Alfred Betz for at have næret socialdemokratiske Sympatier - men alligevel, da han i Sommerferien 1884, umiddelbart efter, at Holm var blevet Folketingsmand, var paa Besøg i København, gik han en Dag ind i Holms Skræderbutik i Frederiksborggade for at lykønske sin gamle Elev. Det var dog fra Idestrup Skole, at Danmarks første Arbejderrepræsentant var udgaaet."

Som et synligt minde om de bevægede år i Idestrup og nærmeste omegn er bevaret nogle få, meget sjældne mønter. Der har oprindeligt været fem værdier - nemlig 20 og 50 øres nikkelmønter samt messingmønter med pålydende 1, 2 og 5 kroner. På den samme side af mønterne er præget "IDESTRUP FORBR. FOREN." Mønternes ophavsmand var Edward Tesdorpf. Han lod mønterne slå og brugte dem helt eller delvis som løn til sine arbejdere. Det eneste sted, de kunne anvendes, var i "hans" brugs i Idestrup.

Brugsen i Grænge, som den så ud indtil 1935.

Severin Jørgensen og FDB

Severin Jørgensen har været nævnt et par gange - først som uddeler i Ulslev i 1868, senere ved indvielsen at den nye brugsforeningsbygning i Sundby Falster i sin egenskab af formand for Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger. Han havde i sin tidlige ungdom nogle år drevet en lille købmandsbutik i Ulslev, men da han fik en opfordring til at opgive sin private handel og overtage den daglige ledelse af Idestrup-foreningens afdeling i Ulslev, sagde han ja. Som han skrev: "Skønt jeg var klar over, at det vilde være en meget betydelig Forringelse af vor økonomiske Stilling, gik jeg dog ind paa at imødekomme Befolkningens Ønsker, ogsaa fordi jeg havde faaet voksende Interesse for Sagen. I Begyndelsen kunde Uddelerstillingen langtfra bringe os vort Udkomme, men da jeg havde en anden indtægtbringende Virksomhed ved Siden af, kunde vi dog gøre nogen Fremgang".

Ja, Severin Jørgensen gjorde fremgang i de kommende mange år. Den unge uddeler fra Falster blev nemlig en af de mænd, der skabte Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, og han var uden tvivl den betydeligste drivkraft. Det tog mange år, før man kom så vidt, og han var ikke med fra den spæde begyndelse, som var et møde i København i juli 1871. Her var 30 foreninger repræsenteret ved 57 delegerede, og betegnende for tiden og udviklingen var der 22 embeds- og bestillingsmænd, fire godsejere, 18 håndværkere, seks gårdmænd, en husmand og seks "andre". Blandt deltagerne var lensgreve L. H. C. H. Holstein fra Holsteinborg, indenrigsminister C. A. Fonnesbech, Edward Tesdorpf og pastor C. C. Sonne fra Thisted. Mødet resulterede i stiftelsen af "Fællesforeningen for Danmarks Husholdningsforeninger", men den kom aldrig rigtigt i gang.

Det betød ikke, at selve brugsforeningstanken var opgivet. Den levede i det stille og antog en stadig mere praktisk form, bl.a. hos Severin Jørgensen, der efter nogle år i "Idestrup Forbrugsforening" var blevet uddeler i Vester Nebel Brugsforening mellem Esbjerg og Varde. Han gik ud fra en af al handels grundregler - nemlig at prisen for

1 Krone.

F.D.B.

100 Kroner

Andel Nr.

Andels-Selskabet

Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger

i Kjøbenhavn

ved dets Bestyrelse tilstaar herved, at Brugsforeningen i

til ovennævnte Andelsselskab har indbetalt for en Andel

* Et Hundrede Kroner *

for hvilket Beløb nævnte Brugsforening erkendes for at være Andelshaver med Ret til at deltage i Udbyttets Fordeling i Overensstemmelse med Vedtægternes Indhold.

Med Hensyn hertil henvises navnlig til omstaaende Bestemmelser i Selskabets Love.

I Bestyrelsen for Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger.

Kjøbenhavn, den 19

De selvstændige brugser købte andele i FDB. Her er et andelsbevis fra 1936, udstedt til Kippinge-Brarup Brugsforening.

et vareindkøb, alt andet lige, er betinget af indkøbets størrelse. For en enkelt vares vedkommende, nemlig sukker, havde han omsat sin erfaring i praksis og foretaget indkøb også for nogle af naboforeningerne til fordel for dem alle. I 1883 rettede han henvendelse til de ca. 150 brugsforeninger, som på dette tidspunkt var i drift, og opfordrede dem til forsøgsvis at deltage.i et fælles indkøb og derefter eventuelt i en fælles forening. Han tilbød at foretage indkøbet for egen regning og risiko mod en godtgørelse på én procent af omsætningen. Den eneste betingelse var, at de deltagende foreninger for visse varers vedkommende skulle binde sig for et år og forpligte sig til at betale senest otte dage efter modtagelsen.

Resultatet blev en skuffelse. Kun 12 foreninger ville deltage, men mange gav tilsagn om tilslutning, "naar man havde bragt i Erfaring, at der kunde opnaas væsentlige Fordele ved Fællesindkøbet", som Severin Jørgensen skriver i sine erindringer. Han opgav foreløbigt sit forsøg for at prøve en anden vej ved at henvende sig til omkringliggende foreninger og enkelte længere borte, som han havde personlig forbindelse med. På denne basis udvikledes i de følgende år det, der senere blev kaldt "Vester Nebel-linien" - et samarbejde, der blev retningsgivende for den fællesforening, der blev en realitet i 1896.

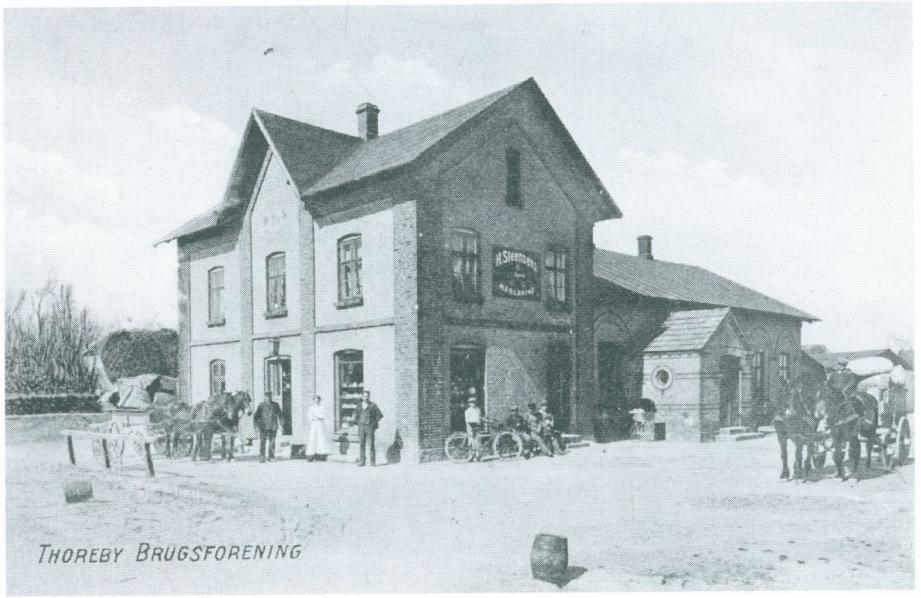

Den pompøse brugsforening i Toreby med udsalg og forsamlingssal. Skiltet på gavlen reklamerer for "H. Steensens margarine". For ca. 35 år siden blev bygningen solgt til Chr. Jensen og ombygget til "Forsamlingsgården"

Der blev foretaget store indkøb til et fælles lager, og der fra blev varerne fordelt til de enkelte brugsforeninger - altså et reelt og praktisk samarbejde.

I 1884 blev der holdt et møde i Roskilde, hvortil alle sjællandske brugsforeninger var indbudt. Ved en følgende generalforsamling vedtoges et sæt love for "Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger", der i det store og hele fulgte vedtægterne fra den hensovede husholdningsforening fra 1871. Den begyndte i det små og omfattede kun Sjælland og Lolland-Falster, men der var i ledelsen stadig flere, som ønskede samarbejde med dem vest for Storebælt.

Her var Severin Jørgensens virksomhed vokset med ham selv som chef og eneste økonomisk ansvarlige. I oktober 1887 holdtes et møde i Silkeborg, hvor et sæt love for en ny fællesforening blev vedtaget - men under den forudsætning, at mindst 60 foreninger havde indmeldt sig. Det skete i løbet af det følgende halve år, og den 16. april 1888 holdtes i Aarhus den konstituerende generalforsamling i "Fællesforeningen for jyske Brugsforeninger".

Der har ganske givet i forsamlingen været en betydelig skepsis over for det fælles foretagende, især

HB Comus var navnet på det nye varehus på Strandboulevarden i Nykøbing F. Personalet fra venstre: Svend Nørgaard, Finn Skaaning, bagermesteren og Leif Petersen - de bliver sat i gang af Bent Jensen.

hvad angår økonomi og ansvar. I lovenes paragraf 14 står der nemlig, at "det paahviler Formanden at stille den fornødne Driftskapital, som forrentes ham med 4½ pCt. p.a.", og - som der står i den følgende paragraf: "Foreningens Medlemmer har derfor intet Ansvar for Fællesforeningens Forpligtelser overfor Handelshusene, for hvilke kun Formanden hæfter saavel i retslig som i pekuniær Henseende. Et eventuelt forekommende Overskud tilskrives Regnskabet med aarlig indtil 500 Kr., medens Resten fordeles efter Generalforsamlingens Skøn."

Formanden var Severin Jørgensen. Og han måtte selv skaffe den fornødne kapital, i væsentligt omfang ved lån hos slægt og venner samt i de banker, der kendte ham godt. Dertil kom, at han gennem sin hidtidige virksomhed havde skabt så megen tillid omkring sin person, at leverandørerne ydede ham næsten ubegrænset kredit. I den jyske fællesforenings første 4-5 virkeår så man derfor det ejendommelige, at der udadtil, over for omverdenen og især over for bank- og handelsforbindelser, ikke var noget, der hed Fællesforeningen for jyske Brugsforeninger, men derimod firmaet Severin Jørgensen, som måtte løse borgerskab som købmand og grosserer - først med hjemsted i Kolding, senere i Aarhus og andre steder, hvor der blev oprettet filialer.

I 1893 blev foreningen formelt organiseret som et aktieselskab, der overtog hele det økonomiske ansvar på grundlag af en aktie- eller andelskapital, der skulle tegnes af brugsforeningerne. I marts 1893 trådte "Aktieselskabet Fællesforeningen af jyske Brugsforeninger" i virksomhed og overtog aktiver og passiver, rettigheder og forpligtelser fra Severin Jørgensen. Der oprettedes mange filialer - i 1895 også i Odense. Med virkning fra den 1. januar 1896 blev den jyske og den sjællandske forening sluttet sammen. FDB var en realitet. Den første formand hed Severin Jørgensen, og den post havde han til årsskiftet 1914-15, da han var fyldt 71 år, hvorefter han fortsatte som medlem af bestyrelsen. Han døde den 10. januar 1926 i en alder af 83 år og var virksom i og for FDB næsten til det sidste.

I de første godt 30 år efter oprettelsen af Fællesforeningen for Dan-

1970 - det nye varehus på Strandboulevarden er klar til at tage sig kærligt af kunderne.

Kært barn har mange navne - ligeså med det nye varehus. I 1974 kigger Bent Jensen frem sammen med det nye navn DB Kvickly.

marks Brugsforeninger blev der bygget mange fabrikker. Den første var et kafferisteri i 1897 efterfulgt af en chokoladefabrik tre år senere - begge i Kolding. I 1902 indviedes en tobaksfabrik i Esbjerg og i 1906 et fabriksanlæg i Viby J., hvor der bl.a. blev fremstillet hampereb, sæbe og margarine. Derefter fulgte en krydderimølle, fremstilling af cykler, en trikotagefabrik, dame- og herrekonfektion, Vejle Dampmølle med mel og gryn, sadelmageri, garveri, skotøjsfabrikation, Svendborg Vinkompagni og meget mere. I 1916 begyndte Hovedstadens Brugsforening, HB, sin virksomhed. Den bredte sig til de fleste større byer i landet og var i 1960'erne Danmarks største detailhandelsvirksomhed.

I 1928 udkom det første nummer af Brugsforenings-Bladet, der i 1945 skiftede navn til "Samvirke". I tiden mellem de to verdenskrige blev der oprettet fælles arkitektkontor, revisionsafdeling og ingeniørafdeling samt et centrallaboratorium og en reklametjeneste. I 1950'erne og de glade 60'ere blev der bygget mange supermarkeder i forbindelse med de nye boligmarkeder, og i 1973 kom den største virksomhedsfusion i Danmark, da FDB fik egne butikker. I 1982 købtes "Irma", i 1987 "Fakta" og i slutningen af dette årti begyndte FDB at koncentrere sig om butiksdrift og at sælge ud af fabrikkerne.

I 1990 kom "Det ny FDB", hvor kædedriften af butikkerne begyndte med Kvickly, SuperBrugsen, Dagli'Brugsen og LokalBrugsen, og denne udvikling fortsatte et stykke ind i år 2000 I forsommeren gik FDB i gang med en kampagne for at friste 30-40 mindre købmænd til at sælge deres butikker. Kæden havde i forvejen 450 butikker med en omsætning på 6 milliarder kroner. Målet var at øge omsætningen med 500 millioner kroner og udvide antallet af butikker med 40-50.

Men i oktober 2000 kom meddelelsen om, at brugsforeningerne i Danmark, Sverige og Norge efter måneders forhandlinger vil fusionere og dermed danne den største dagligvaregigant i Norden med en samlet omsætning på 100 milliarder kroner og over 3000 butikker med ca. 50.000 ansatte. FDB slutter sig fra sommeren 2001 sammen med KF Konsum i Sverige og NKL i Norge. FDB's kæder, Kvickly, Obs, Fakta, Irma, Super-, Lokal- og Dagli'Brugsen smeltes sammen med de norske og svenske i et nyt aktieselskab med en ny nordisk ledelse. Meddelelsen om fusionen kom, efter at de tre nordiske brugsforeninger havde dannet et fælles indkøbsselskab, Coop Norden. Det bliver også navnet på den nye strategiske alliance, der har samlet egenkapital på 20 milliarder kroner, som bl.a. skal bruges til at åbne nye butikker.

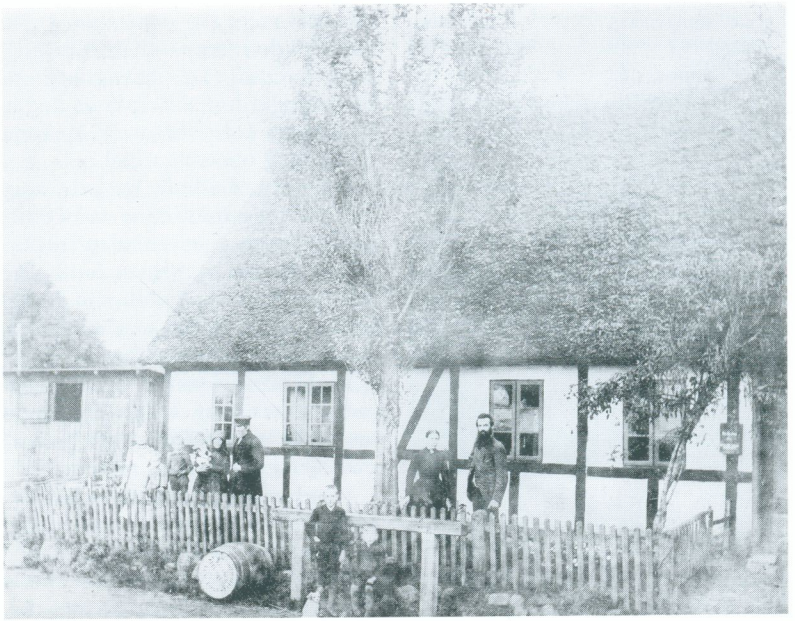

Den første brugsforening i Væggerløse. Billedet menes at være fra omkring 1886.

Sydfalster var tidligt med

Befolkningen på Danmarks sydspids var tidligt med i brugsforeningsbevægelsen. Ikke i Gedser, selvfølgelig, for den optrådte først på landkortet i 1886, da jernbanen nordfra til Nykøbing F. blev ført videre til Gedser Odde og der blev bygget en havn med skibsforbindelse til Rostock. Brugsen i Gedser kom først i gang i 1907, efter at havnen var blevet udvidet i 1903 og der blev oprettet regelmæssig drift med jernbanefærger mellem Gedser og Warnemünde. Dengang kunne man komme fra København til Berlin over Gedser på ca. 10 timer. Det tager næsten lige så lang tid i dag - efter at DSB stort set har indstillet togdriften til Gedser og sender alle passagerer til Berlin via Hamborg.

I Skelby og Gedesby har der boet mennesker langt tilbage i tiden. På Sydfalster er fundet mange flinteredskaber fra både den ældre og den yngre stenalder. Navneendelserne siger også noget om alderen, Navne, der ender på -lev og -løse er ældst, mens steder, der ender på -by er navngivet i vikingetiden - altså i årene mellem 850 og 1050 - og fortæller, at her er en boplads. I 1856 fandt husmand Rasmus Rasmussen ved pløjning i sin have i Gedesby en malmgryde med mønter, som senere blev afleveret til Nationalmuseet. Fundet bestod af 2.519 mønter fra europæiske lande, men flest fra nordtyske byer. De vejede 1,6 kilo og var præget i årene fra 1216 til 1354-55. Møntskatten er altså blevet gravet ned i den urolige

Og sådan så den nye forretning ud omkring 1920.

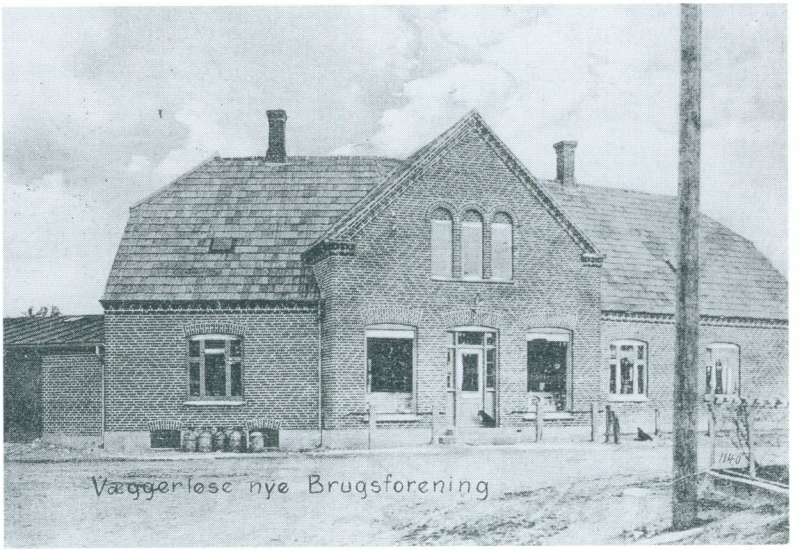

Den konkurrerende brugs "Concordia" på Væggerløsevej ca. 1920.

tid, da Valdemar Atterdag kæmpede for at samle det danske rige på ny. Skriftligt er Gedesby nævnt første gang den 29. november 1135, skrevet som Getæsbu i et brev, hvor biskop Eskil af Roskilde stadfæster og godkender, hvad brødrene Peder, Hemming og Jørgen Bodilsen og deres moder skænker til oprettelse af et benediktinerkloster i Næstved. Hemming gav et stykke jord i Gedesby, mens Jørgen skænkede af sine ejendomme i Gedesby, Skelby og Vaalse. I kong Valdemars Jordebog fra 1231 optræder som skatteydere både Gedesby, Skelby, Staureby, Bruserup, Marrebæk, Højet, Stouby og Væggerløse.

Hvordan der så ud i Skelby og Gedesby sogne et par årtier før jernbanen til Gedser og havnebyggeriet vendte op og ned på forholdene, kan man læse i Traps Danmark årgang 1860. Skelby sogn består af byerne Skelby, Fiskebæk og Staureby samt hovedgården Gedsergaard. Indbyggertallet er 618. Hovederhvervet er ikke uventet landbrug, men en del er beskæftiget med fiskeri og ved skovarbejde. Gedesby sogn beskrives som anneks til Skelby og har 604 indbyggere. Også her levede man af landbrug, fiskeri og skovarbejde.

Det er lidt vanskeligt at få rede på, præcis hvornår og hvordan der kom brugsforeninger til Skelby og Gedesby, men tanken må være opstået i begyndelsen af 1870'erne, da ideen hastigt bredte sig ud over landet. Den første bestyrelsesprotokol fra Gedesby er desværre forsvundet - det første møde, der er refereret, er fra 1892. I den ældste protokol fra Skelby er noteret, at bestyrelsen den 28. november 1878 har besluttet at indkalde til et hovedmøde - formentlig generalforsamling - den 6. december. Her skal der vælges et udvalg til at udarbejde love for foreningen, og der skal søges bemyndigelse til at optage et lån på 100 kroner til anskaffelse af inventar, bøger, mærker m.m.

Meget tyder på, at der er gået 4-5 år med forberedelser, og at der har været et samarbejde mellem foreningerne i Skelby og Gedesby, men at der ikke har været udsalgssteder. Den 10. april 1874 solgte Jacob Mikkelsen Boldt en grund i Gedesby på hjørnet af den nuværende Kobbelsøvej og Nybygade til Hans Jørgen Pedersen Stange. Den 3. april 1875 solgte Pedersen Stange en del af denne grund til Skelby-Gedesby sognes to brugsforeninger. Dette fælles ejerskab ophævedes den 19. december 1879, da der udstedtes skøde til Gedesby Brugsforening. De tilgængelige oplysninger tyder altså på, at begge foreninger først for alvor er kommet i gang omkring 1880.

Brugsen i Gedesby drejede nøglen om i begyndelsen af 1970'erne, nogle år efter at købmand Hans Jensen havde bygget en butik lige over for. I Skelby holdt man gang i forretningen endnu nogle år, men med voksende underskud op igennem 1980'erne måtte også denne gamle forretning lukke. Ejendommen, der stadig ligger på hjørnet over for kirken, blev solgt i 1991.

I opkomlingen Gedser gik det bedre, da man først kom i gang, hvilket skete den 4. februar 1907, da der blev holdt en konstituerende generalforsamling med ca. 80 deltagere. Det besluttedes at gå i gang snarest muligt, der blev vedtaget et sæt love, og lokomotivfører Christensen lovede at lægge lokale til og være uddeler mod en betaling på seks procent af omsætningen. Så var "Gedser og Omegns Forbrugsforening" en realitet. Det vedtoges at kontakte Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger i Nykøbing F. for at kunne spare nogle fragtomkostninger, og der blev nedsat et udvalg til at arbejde videre med planerne. Det kom til at bestå

af lokomotivfører N. Jørgensen, lokomotivfører P. Christensen, maskinassistent H. C. Larsen, lokomotivfyrbøder O. P. Olsen, gartner L. Mathiesen, dykker M. P. Christensen, depotarbejder H. Danielsen, baneformand R. Nielsen og gårdejer Christensen, Gedesby.

Kun en enkelt gårdejer og en gartner var med - alle de andre havde tilknytning til jernbanen og til færgedriften. Altså en helt anden sammensætning end de fleste andre steder, men karakteristisk for stationsbyen på Gedser Odde, som havde fået vokseværk efter at Christian den Niende indviede den nye færgerute i 1903.

Den første "rigtige" skole i Gedser blev taget i brug i 1901 med J. Laursen som lærer, men efter 1903 voksede børnetallet så meget, at den ikke slog til. I 1905 byggedes den søndre skole, hvor der nu er bibliotek, stenmuseum og lokalhistorisk arkiv. Det var her, J. Dibbert var lærer. Den nordre skole har været præstebolig siden 1926. I 1905 blev Gedser Hotel med tilhørende sal åbnet og i 1906 byggedes lodshuset. Siden 1802 havde lodserne holdt udkig fra Gedser fyr, men nu blev lodsvæsenet organiseret og holdt til ved havnen, hvor også redningsstationen senere fik til huse. I 1911 kom elektricitetsværket, i 1912 vandværkstårnet og i 1915 kirken.

Det varede temmelig mange år, før Gedser kom til at ligne en by. Kirstine Hansen, der den 27. juni 1886 lukkede ledderne ved overkørslen i Marrebæk, da toget fra Nykøbing indviede den nye Gedserbane, flyttede i 1902 med familien til Gedser, hvor hendes mand var udnævnt til portør. Dengang bestod byen af jernbanestationen fra 1886 samt forstander- og funktionærboliger, toldembedsmandsboligen, afholdshotellet, et par købmandsforretninger og 12-13 huse, som lå temmelig spredt. Nærmest kysten var der kun lyngarealer med en gyvelbusk hist og her. På disse arealer havde familien Hansen gratis græsning til en ko, som de lejede af en bonde, og som de delte med en anden familie ved at malke den på skift.

Færgeruten i 1903 skabte behov for flere boliger, og der blev bl.a. opført to parallelle rækker byggeforeningshuse med ryggen mod hinanden De skulle stå færdige i 1905, men de var hverken malede eller tapetserede til den lovede tid, da familien Hansen flyttede ind i deres lille hus.

Det kneb også på anden måde

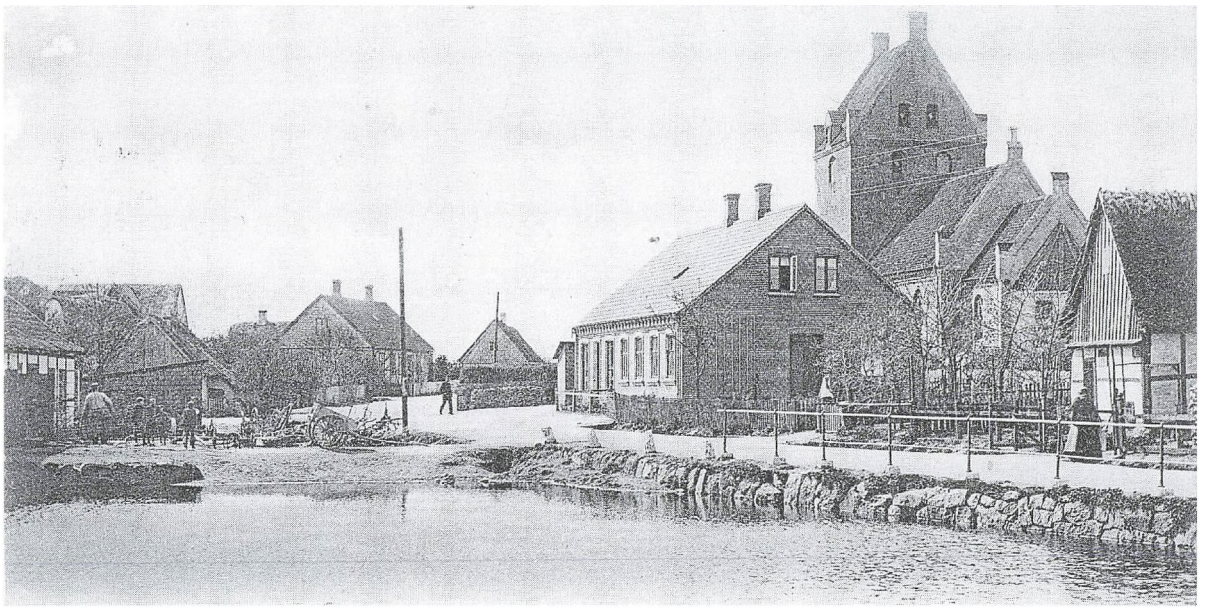

Sådan så der ud ved gadekæret i Væggerløse for mange år siden. Til venstre bor smeden og barber Hansen - til højre ligger "Concordia". Årstal er ukendt.

Væggerløse Brugsforening i 1934. På hylderne ses en del af det store udvalg af kedler, vaskestel, glas, skåle, vin, tobak og meget mere. Under disken var skufferne med mel, sukker og gryn, svesker, rosiner osv. Personerne er fra venstre husbestyrerinde Marie Jensen, uddeler Hans Gunnar Hansen og kommis Ivan Hansen.

med at få det nye bysamfund til at fungere. Det kan læses i referatet af finanslovdebatten i 1908, hvor folketingsmand David Olsen med rene ord gjorde rede for forholdene i Gedser stationsby:

"Her vælter man sig bogstavelig taget i sit eget snavs. Der er 1000 indbyggere i Gedser, men ingen afløb for spildevandet, som man simpelthen smider uden for sin egen dør. Forholdene er yderst sundhedsfarlige. Brøndvandet er sundhedsfarligt, ikke alene i rå tilstand, men også i kogt. Beboerne har gang på gang søgt sogn, amt og stat om hjælp, men alle instanser giver blot bolden videre. Hvilke tilstande vil der ikke opstå, hvis der kom en koleraepidemi", sagde folketingsmanden og citerede en udtalelse fra Skelby-Gedesby sogneråd: "Gedser er et sted, hvor intet fornuftigt menneske flytter hen uden at være tvunget til det."

Sogneråd havde mange problemer, også fordi Gedser voksede hurtigt og mange boede i byen så kort tid, at de ikke kunne nå at betale skat. Men forholdene blev gradvis bedre, ikke mindst takket være Gedser Grundejerforening, der blev oprettet den 9. december 1909. Den påtog sig at organisere vandforsyning og kloakanlæg, hvilket kostede 109.000 kroner. Statskassen betalte halvdelen, kommunen og amtet hver 15.000 kroner, og resten opkrævedes hos grundejerne i form af en "kloakskat".

På dette tidspunkt var "Gedser og Omegns Forbrugsforening" kommet godt i gang. På den årlige generalforsamling på Gedser Hotel den 4. december 1909 vedtoges det at udbetale 7% i dividende til medlemmerne, selv om det kneb noget med likviditeten. Et medlem syntes, at diæter på 10 kroner pr. dag til kassereren for at rejse til revisionskontoret i Aarhus var for meget, men kassereren svarede, at det ikke kunne være mindre! Der var i det hele taget megen diskussion om bestyrelsesmedlemmers vederlag - eller erstatning for den tid, de brugte. Lokomotivfører Brambaum ville ikke være med til at give bestyrelsesmedlemmerne mere end 30 øre i timen, dog højst tre kroner pr. dag, for rejser i foreningens anliggender og ved opvejning i forretningen.

"Concordia" (som betyder enighed) fotograferet omkring 1980, da den blev sluttet sammen med den gamle brugs.

Forslaget blev vedtaget med 20 stemmer mod 5 - dog med den tilføjelse, at bestyrelsesmedlemmer, der ikke var jernbanefunktionærer, også skulle have rejsegodtgørelse. Til gengæld fik kassereren og uddeleren forhøjet deres løn.

Protokollerne vidner om, at der var mange problemer og megen talelyst på generalforsamlingerne, også om uddelerne, der skiftede temmelig hurtigt. I 1914 måtte bestyrelsen igen ansætte en ny mand på posten, denne gang fordi den nuværende var ved at starte sin egen købmandsforretning i Gedser. Den nye uddeler, der hed Larsen og kom fra Haslev, måtte forhøje sin kaution over for bestyrelsen fra 2.000 til 3.000 kroner.

Dette billede af de forenede brugser i den nye, fine bygning er fra 1980.

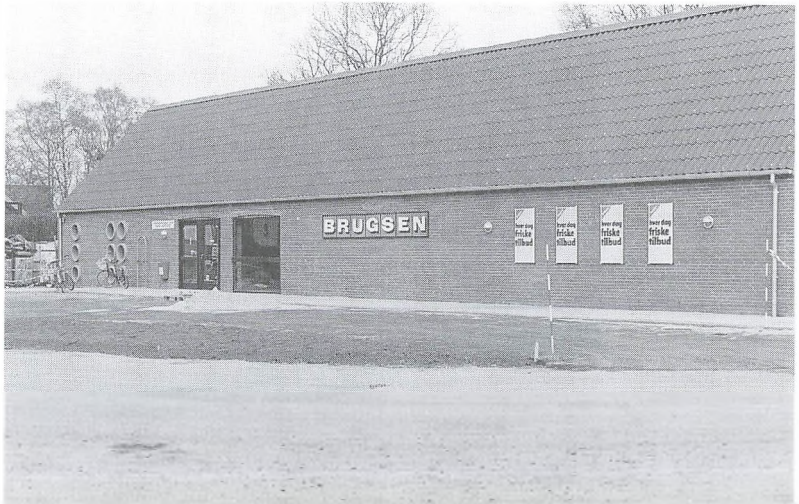

Marrebæk Brugsforening ca. 1910.

Men ellers gik det ganske godt i Gedser med voksende omsætning og mange tilfredse medlemmer. Let var det ikke, men Gedser Brugsforening overlevede og er i dag en Dagli'Brugs under FDB. Den gamle forening med formand og bestyrelse og generalforsamling findes stadig, men dividende-systemet er her som i andre overlevende brugser afløst af et FDB-medlemskort, som giver rabat.

Da Gedser brugs i 1981 fejrede 75 års jubilæet, bragte "Sydfalster Nyt" et læserbrev, skrevet af Ib L. Rasmussen, som beretter om forretningen og om Gedser i årene 1921-22:

"Brugsen må på denne tid have haft en god omsætning, da der en overgang var

personale af følgende: Ekspeditrice Jebby Hansen, kommis Olesen fra Vejle (blev senere uddeler i udkanten af Vejle), kommis Nielsen fra Nykøbing, som senere åbnede et slagteriudsalg i Langgade i huset "Dyreborgsminde", og endnu en kommis, som jeg ikke husker navnet på. Endvidere var der 2 lærlinge og chauffør Th. Larsen, som bragte varerne ud med lastbil.

I brugsen havde man åbent fra 7 morgen til 6 aften fra mandag til torsdag. Fredag havde man åbent til klokken 8 og lørdag til klokken 9 om aftenen. Når klokken var 9 lørdag aften, var her stuvende fyldt af mennesker, som først indfandt sig ved 7-8 tiden. Jeg husker, at de unge kommiser fortalte, at når man var færdig med at ekspedere klokken halv elleve- elleve, begyndte man på rengøringen af lager og butik. Ofte var de ikke færdige før ved et-tiden om natten, men så havde man også fri om søndagen....

Man undrer sig over, at Gedser by med 1000 indbyggere kunne have denne store brugsforening, når man betænker, at der også var købmand P. Jensen, købmand Hendriksen, købmand Petersen (som Heinrichs senere overtog) og købmand Olsen, slagter Sønderup, slagter Petersen, ekviperingshandler Ravnebjerg, trikotagehandler Anna Christensen, konditor H. Rasmussen, bager Jørgensen, mælkeudsalg, skomager Carl Rasmussen og skomager Rudolph Johansen.

Brugsen gav udstrakt kredit, som ud-

Marrebæk Brugs ved 50 års jubilæet i 1930.

deleren stod ansvarlig for økonomisk. De fleste kunder havde en "brugsbog", som kunden bragte med ved hvert indkøb. I denne bog blev det købte skrevet ind. Kommiserne havde en almindelig blyant siddende over øret (kuglepennen var jo ikke opfundet, og blæk var for besværligt og langsomt, når der var travlt). Kunden tog bogen med hjem, og brugsen havde ingen kopi af, hvad der var købt. En gang om måneden blev bogen talt sammen, og der blev afregnet.

Det hændte, at nogen følte sig fristet og anvendte et viskelæder derhjemme! Det skete jo, at det blev opdaget, og sådant var godt samtaleemne i byen lange tider efter. Uddeler Marius Petersen, som fulgte efter Lorentzen, ændrede omgående dette gamle brugsbogssystem og indførte carbon-bøger med gennemslag, så der var fuld kontrol over, hvad der gik ud af huset på kredit."

I oktober 2000, hvor uddeleren hed Kenn Sembach og formanden Jørgen Bisbjerg, gik Dagli'Brugsen i Gedser i gang med en større udvidelse. Byggeriet er lovet færdigt til den store julehandel og kommer til at betyde en udvidelse af butiksarealet med 80 kvadratmeter og en ny bagerdisk samt bedre parkeringsforhold uden for. Så i Gedser går det godt!

Brugsen i Gedesby på hjørnet af Kobbelsøvej og Nybygade. Der er intet årstal anført, men skal man dømme efter køretøjet og påklædningen, er det nok taget omkring 1910-15. Manden på bukken er ølhandler Jens Hansen, der havde depot for Tuborg - og mon ikke det er hans søn i det fine matrostøj, der sidder på ølkasserne.

I sådan en kuvert fik medlemmerne af Gedser & Omegns Brugsforening udbetalt dividende.

Gedser & Omegns Brugsforening
A. m. b. A.

Dividendeudbetaling for 1945—1946

Medlem Nr. 106

Herr Overskibsmaler Th. Madsen

	Til Beregning Kr.	Øre	Kr.	Øre
5 % Dividende af Kr. 1390.50	69	52		
Andelsbeløb til Udbetaling				
Andelsbeløb til Indbetaling			13	90
Gæld til Foreningen				
Gæld til Uddeleren				
Til Udbetaling			55	62
Balance	69	52	69	52

42083

Indestaaende paa Andelskonto sidste Aar Kr.

Gedser, den 6/12 1946

C. P. Laursen

Kasserer.

Gedesby Brugsforening
Depot af
Vine
Depot af
Vine

Gedser og Omegns Brugsforening ved forretningens åbning den 21. august 1907. Den ligger stadig her i Schüttsgade, men er vokset betydeligt i de forløbne 93 år. Såvel i størrelse som omsætning.

Gedser brugs, som den så ud i 1982.
Tegning af Ellen Valentin i Sydfalster-Nyt.

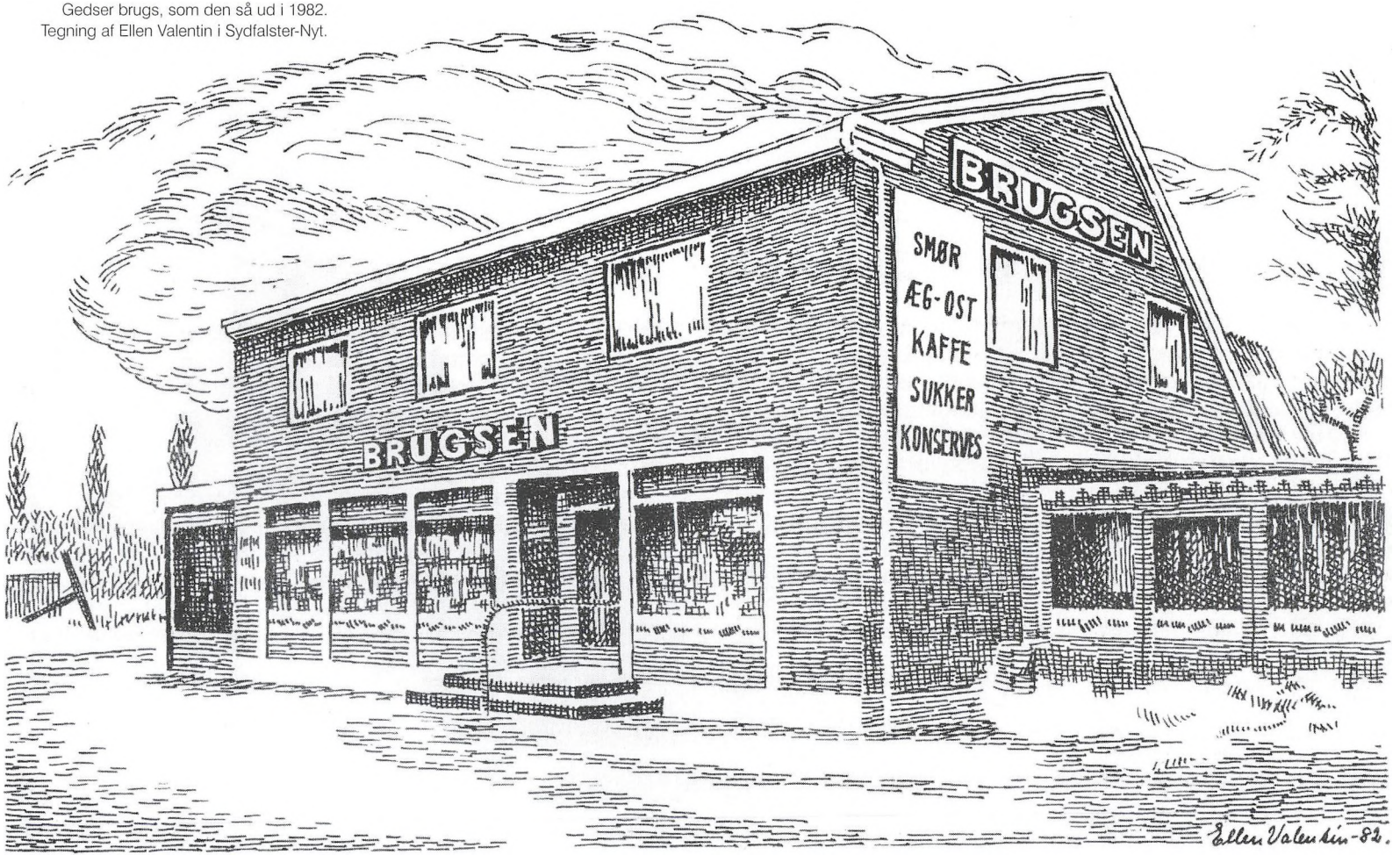

Tre plus en er fire

Mens den nordligste del af den nuværende Sydfalster Kommune - Idestrup - fik to brugsforeninger og den sydligste fik tre, lykkedes det "midterfilet'en" Væggerløse, Marrebæk og Hasselø at nå op på fire.

Brugsen i Marrebæk blev den første. Hvornår beboerne er begyndt at tale om at oprette en sådan forbrugerforening, kan ikke læses i de gamle papirer, men det første egentlige bestyrelsesmøde fandt sted den 14. maj 1880. Hovedmanden bag stiftelsen var gårdejer P. Toxværd, og de øvrige medlemmer af den første bestyrelse var R. Petersen, som blev den første formand, samt R. Hemmingsen, A. Larsen og P. Larsen.

Peter Toxværd fortæller en del år senere i nogle erindringer om den første tid:

"Brugsen i Marrebæk kom til Verden efter mangfoldige Møder og under svære Fødselsveer. Vi var kun 28 Medlemmer, da vi startede Foreningen, leiede Hus og løste Detaillist- og Brændevinsbevilling, men vi havde Tro til Sagen, og det er min Overbevisning, at det har havt en ganske overordentlig Betydning for Marrebæk med Omegn. Dels ved den opdragende Betydning, det har at arbeide sammen mod et fælles Maal, hvor alle har lige Magt og lige Udbytte, men ogsaa og navnlig for den store Pengefordel, den har bragt, og som udgjør mange Tusinde Kroner. Vi har havt forskjellige Kampe og Rivninger deri, men det har næsten aldrig gaaet ud over Foreningen, som har gaaet støt og stadig fremad. I lang Tid virkede den ogsaa som Sparekasse, idet den opsamlede Dividende blev indestaaende på ubestemt Tid, saa at Folk i en haard Vinter eller en trang Tid kunde hæve af dette Reservefond og paa den Maade har Foreningen længe havt hele sin Driftskapital."

På det første bestyrelsesmøde indgik foreningen en aftale med høker R. Nielsen i Marrebæk. Han skulle varetage udsalget fra sin lille butik mod en husleje på 50 kroner og et tilskud på 20 kroner til lys og varme - om året! Lønnen blev fastsat til fem procent af omsætningen.

Det var små forhold på alle måder - også i butikslokalet. En liste over inventaret, dateret 1. oktober 1881, ser sådan ud:

En Reol	Kr.	2,25
En Disk	-	45,00
En Diskvægt	-	32,00
En Decimalvægt	-	45,00
Tre Haner	-	3,35
Mærker	-	25,60
En Navnpresse	-	7,00
En Sirupskande	-	2,66
Tre Reoler, en Pult	-	21,50
En Tøndestol, 2 Hylder	-	4,34
To Ladstænger	-	5,00
Tre Kryderiglas	-	3,21
I alt	Kr.	192,90

I maj 1882 solgte udsælger Nielsen sit hus til skrædder Peder Mikkelsen, Væggerløse, der også overtog posten som uddeler - men kun i en kort periode. Allerede året efter solgte han huset til foreningen for 2.000 kroner og blev den 1. oktober 1883 afløst af skomager P. Frederiksen, som blev i stillingen til 1918.

En høker blev altså efterfulgt af en skrædder og en skomager. At være udsælger - eller uddeler - regnedes ikke som et fag, der krævede egentlig uddannelse eller særlige kvalifikationer. Det vigtigste var, at folk kunne lide manden. Enhver kunne lange varer over disken, og

Et billede fra Rykkerup Brugsforenings 25 års jubilæum i 1936. Fra venstre ses formanden, Karl Høj, Rykkerup, Karl Rasmussen, Geltofte, regnskabsføreren Peder Jensen, Rykkerup, uddelerparret Alfred og Anna Larsen, deres søn Kaj, R. G. Hansen, Kohavegaard, Rykkerup og Emil Bonde, Rykkerup.

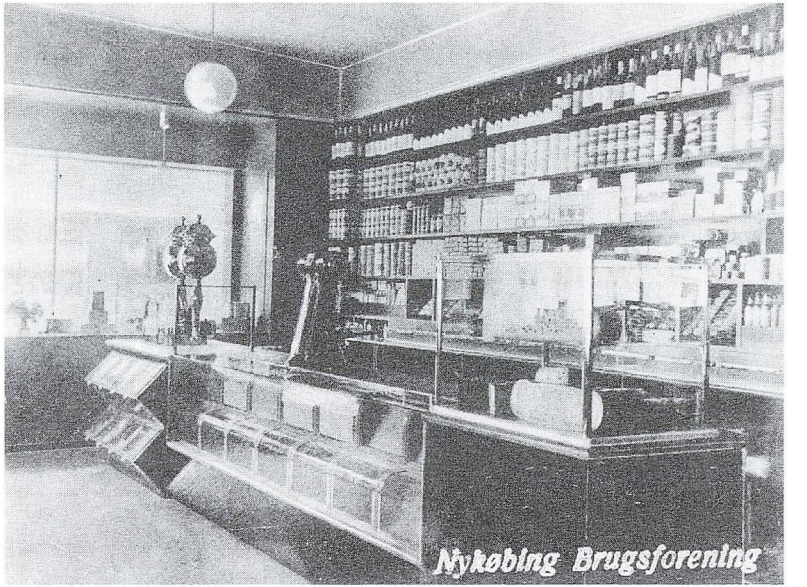

Et af de fire brugsforeningsudsalg i Nykøbing F. lå på hjørnet af Gaabensevej og Kirsebærvej, hvor Bodega "Slap a" nu har holdt til i mange år.

Den gamle brugs i Hasselø, ombygget til beboelse. 1995.

det var oftest skiftende bestyrelsesmedlemmer med forstand på tal, der tog sig af regnskaberne.

Bestyrelsen blev hurtigt klar over, at forholdene i den lille butik var alt for trange. Allerede i 1885 diskuteredes byggeplaner, som imidlertid blev forkastet på generalforsamlingen i oktober. Først i 1887 var man så langt, at der kunne lægges planer frem for medlemmerne. Der var en stor og en lille plan. Den store blev vedtaget, og når man tager et overblik over den, må man spørge sig selv, hvor stor den lille plan mon har været. Men byggeriet blev gennemført. Rejsegildet løb op i 4 kroner og 7 øre, og huset med inventar kostede 3.092 kroner og 60 øre. For det beløb fik man endda et ekstra lokale, der blev kaldt salen, og som kunne lejes af foreninger og omrejsende trylle- og andre kunstnere.

Varerne blev hentet i Nykøbing pr. hestevogn. I 1887 fik bestyrelsen tilbud fra tre interesserede, men det blev uddeler Frederiksen, som fik overdraget fragtkørslen for 30 øre pr. 100 pund - en pris der holdt sig uforandret lige til 1898.

I 1894 gennemførtes en ombygning, som betød udvidelse af salen og af udsælgerens lejlighed. Fru Frederiksen fik et spisekammer, så hun ikke længere behøvede at opbevare maden i butikkens lille kælder, hvor der blandt mange andre gode sager også var klipfisk og dunke med petroleum. Fru Frederiksen boede i 1955 sammen med sin datter i Nykøbing F., og hun fortalte dengang om de trange forhold. Brugsen i Marrebæk anskaffede - som så mange andre brugser - en telefon, som de lokale kunne låne. Den var installeret i dagligstuen, og for at komme frem til den, skulle kunderne igennem ægteparrets soveværelse. En gang måtte fruen kravle ud gennem vinduet til gården med sit tøj over armen og klæde sig på i kælderen.

I de følgende årtier blev der bygget til og bygget om mange gange. Marrebæk Brugsforening klarede sig gennem flere kriser som en god og velfungerende forretning i den gamle landsby - lige indtil efteråret 2000. Da måtte den lukke - som så mange andre. Konkurrencen fra de store markeder var blevet for stor, og pr. 31. juli 2000 måtte der konstateres et underskud på 187.000 kroner. På to ekstraordinære generalforsamlinger fik bestyrelsen og dens formand, Birthe Hildebrandt, opbakning til at dreje nøglen om den 4. november, efter at så meget som muligt af varelageret var solgt. Marrebæk Brugsforening efterlod sig ingen gæld. Ejendommen blev solgt til Børge Jensen, hvis søn Henning få dage efter brugsens lukning åbnede en købmandsforretning ved navn "Coma". Marrebæk har altså stadig en dagligvarebutik til glæde for beboerne - især dem, der ikke er så mobile.

Børge Simonsen, der senere flyttede til Vordingborg, fortæller om sin læretid i brugsen i Marrebæk fra 1940 til 1944 bl.a.:

"Det var ikke let for yngste lærling at skulle gå alle til hånde, og det var heller ikke altid lige interessant. Men sådan var tiderne dengang. Jeg kunne ikke tillade mig at sige nogen imod - det var bare at gøre, hvad der blev sagt. Mit første år gik med at være ude i bagbutikken, hvor jeg skulle lære at veje varer af og lukke poser. De skulle nemlig lukkes på en bestemt måde, så de ikke gik op, hvis de blev tabt på gulvet, men det fik jeg lært.

Afvejning var mange ting. Stødt melis og hvedemel i halv kilos og et kilos poser. Der blev vejet salt, soda, byggryn, sagogryn, havregryn, hugget melis, hugget krystal, flormelis, malet kaffe og rå kaffebønner til folk, som selv kunne riste dem. Der var også noget, der hed topsukker, som blev brugt til syltning. Det huggede vi over med en roekniv, for det var jo ikke alle, der skulle bruge en hel top.

Stødt melis fik vi hjem i 100 kilos jutesække. Jeg kunne ikke bære sådan en sæk, men prøves skulle det jo, for ellers var man en kryster. Sækkene blev stillet op i baglokalet i to eller tre højder. Vi var to mand til at svinge dem op ved at

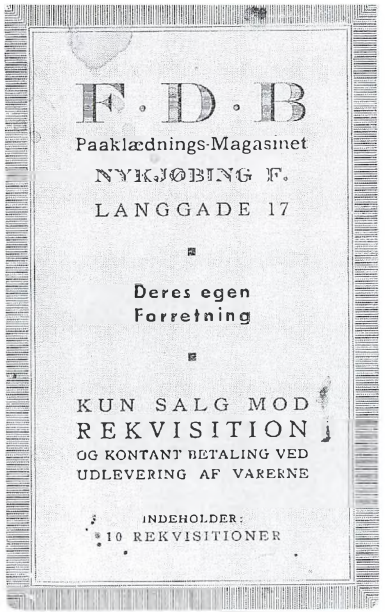

FDB havde i en årrække et udsalg i Langgade i Nykøbing F., som solgte tøj og fodtøj til damer og piger, herrer og drenge, men kun mod rekvisition og kontant betaling. Denne lille mappe tilhørte frøken Johanne Friis, medlem nr. 7 i Skelby Brugsforening. Den indeholdt små kuponer, som skulle afleveres, når man handlede i butikken.

sætte en svær stok under midt på og så tage fat i hvert sit hjørne af sækken - og så op med den. Petroleum tappede man i kundernes dunke, og der blev pumpet mange gange om dagen. I det næste rum bagved stod der saltede sild i trætønder. Jeg skulle holde dem fri for det fedt, som svømmede oven på og komme saltvand i, så de ikke blev tørre. Når de skulle sælges, tog man dem med en trætang og pakkede dem ind i pergamentpapir. Hvis man var så uheldig at spilde, lugtede det fælt, og så var der ikke andet at gøre end at tage en ren kittel på. Sprit og kemikalier lå også på tønder, hvorfra det blev tappet over på kundernes flasker eller dunke. Brun sæbe kom i zinkbaljer og blev med en lille spade lagt over på pergamentpapir og derefter på vægten for så at blive pakket ind i avispapir eller brunt papir med en elastik omkring.

I udhuset måtte jeg veje kul, koks, cinders og briketter. Det foregik på en høj vægt med glideskuffe. Her blev sækken hængt, og så blev indholdet vippet ned i den. Det var et svinearbejde. Når jeg havde stået dér og vejet af i nogle timer, var jeg sort af støv over det hele. Ude i gården var der tønder med tjære, olie og læsket kalk. Der var cementrør og grisetrug, hegnsnet, hønsenet, cement og meget andet. Jeg havde mange "sjove" job, som også tog på kræfterne, og når jeg var blevet snavset, var det enten hen til en lille vaskekumme eller om i vaskehuset, hvor jeg tog "etagevask".

Børge Simonsen fortæller også om loftet med reb, gryder, pander, koste glas, potter, varmedunke og mange andre gode sager - og om butikken med knapper, tørklæder, stofruller, toiletsager, punge, tegnebøger, lommeknive, glasvarer, papirvarer, blåt køkkenudstyr og meget andet. Hans beretning slutter således:

"Arbejdsdagen det første år begyndte kl. 6 og normal lukketid var kl. 18 - fredag dog kl. 20 og lørdag kl. 21. Lørdag blev det omkring midnat, før jeg kunne gå hjem i seng. Efter at vi havde drejet nøglen i butikken om, skulle der gøres rent - og det var også mig. Der blev strøet savsmuld og et bindemiddel på og så blev der fejet. Foran disken var der et terazzogulv, som skulle vaskes. Disken blev vasket med sæbevand, og når den var tør, fik den bonevoks og knofedt. At feje foran butikken og ordne haven var også mit job, ligesom jeg skovlede sne i de strenge vintre. Når der var storvask, trak jeg vridemaskinen og rullen. Når der var fest i salen, var jeg med til at sætte bukke, bordplader og bænke op, dække bord, pynte op og så rydde det hele væk bagefter. En aften var der mange ølsjatter. Dem hældte jeg i en spand og bar det hjem til grisen, så den blev glad. Da far fodrede den næste morgen, troede han, at den var syg, fordi der ikke var ret meget liv i den, men da jeg kom hjem, kunne jeg berolige dem med, at den bare havde været skidefuld."

Edward Tesdorpfs brugsudsalg i Idestrup. Uddeler Rasmus Drage og hans kone står ved indgangsdøren.

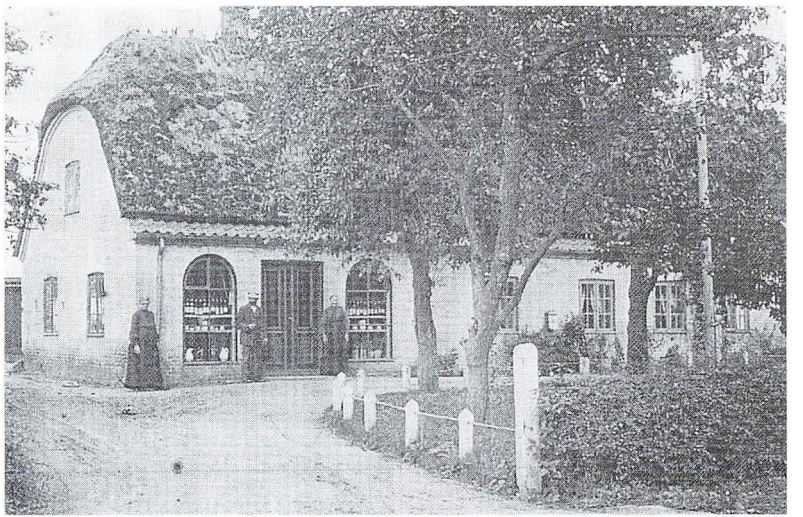

Hasselø og Væggerløse

Den næste brugs i Væggerløse-området kom til at ligge i Hasselø. Beslutningen blev truffet på et møde den 17. februar 1883, hvor det blev vedtaget at låne 400 kroner som startkapital og at vælge følgende bestyrelse: Gårdejer Mikkel Hansen, gårdejer Lars Mikkelsen, Ole Hansen Kruse, husmand Hans Kristensen og husmand Jens Jensen. Mikkel Hansen blev formand og forretningsfører, Ole Kruse næstformand. Også i Hasselø måtte den nye forening leje sig ind. Det blev hos Rasmus Hansen, som også blev udsælger. Men i den gamle protokol har han fået titel af brugsbestyrer. Hans løn blev fastsat til "fire Procent for Uddeling af Varer, én Procent i Fragt for Hjemføring af Varer og én Procent i Leje af Lokale og Indventarium", som skrevet står.

Det første halvårlige hovedmøde, som generalforsamlinger i brugsforeningerne blev kaldt, fandt sted den 14. april 1884 i Hasselø skole, hvor de fem bestyrelsesmedlemmer og 15 af foreningens medlemmer var mødt. Der noteredes fem nye indmeldelser og én udmeldelse. Beretning og regnskab blev godkendt, og der udbetaltes dividende til de tilstedeværende. Et år senere var medlemstallet oppe på 51, i efteråret 1885 var der 60 og i april 1886 66 medlemmer. Samme år udbetaltes syv procent i dividende. Det gik altså godt, beretter den gamle protokol, som kortfattet fortæller om en stille og rolig drift. Desværre ikke længere end til 1. maj 1911, hvor formanden hed J. P. Skytte og næstformanden M. J. Stang. Men Hasselø brugsforening klarede sig til for få år siden, da den blev ophævet, forretningen lukket og huset solgt og ombygget til beboelse.

Nummer tre blev Væggerløse brugsforening, som stiftedes den

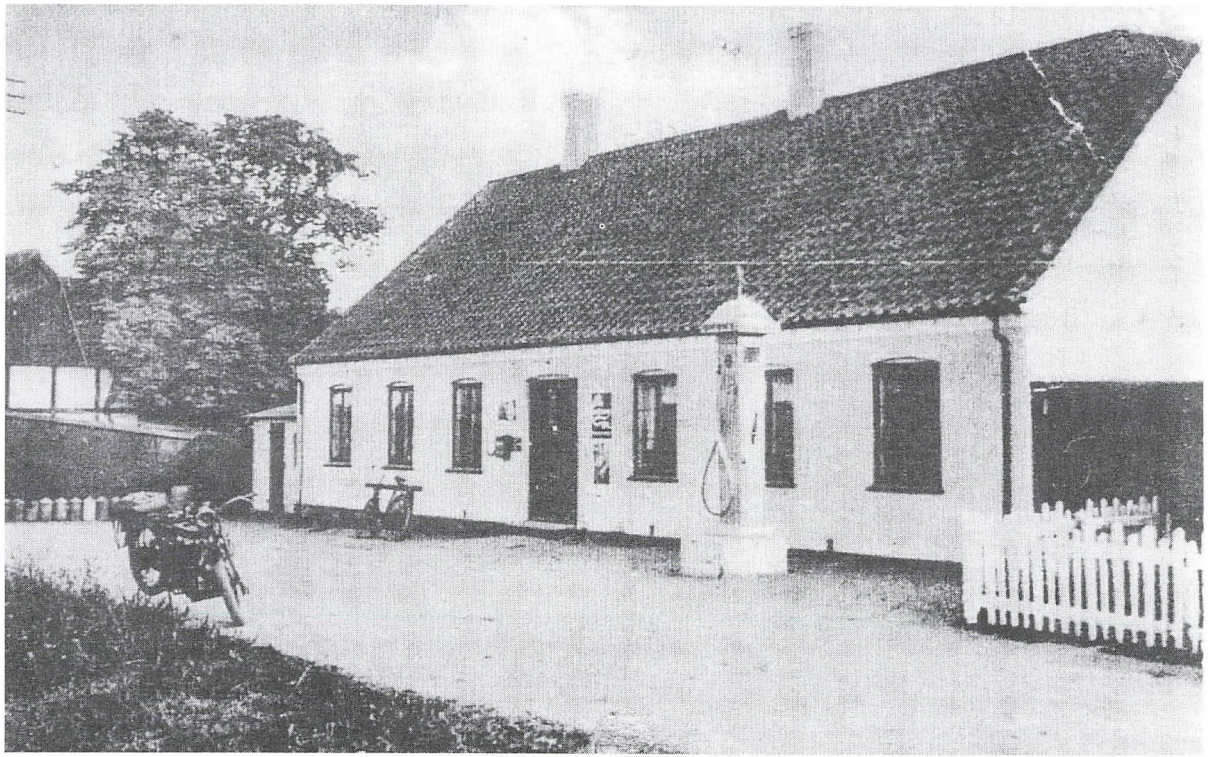

Hasselø Brugsforening ca - 1920.

18. april 1886. Butikken åbnede tre måneder senere - den 20. juli. Den første bestyrelse kom til at bestå af gårdejer Ludvig Johansen, Væggerløse, gårdejer Christoffer Pedersen, Stouby, gårdejer Christian Andersen, Stouby, slagter J. P. Larsen, Stouby, gårdejer F. W. Pedersen, Stouby, bødker Rasmus Poulsen, Væggerløse og tømrer Otto Hansen, Radbjerg.

Den 23. april holdt bestyrelsen møde hos husmand P. Olsen i Væggerløse og vedtog at købe hans hus for 2.150 kroner samt at optage et lån på 4.000 kroner. Derefter blev ejendommen bygget om. Tømrerarbejdet løb op i 135 kr. 70 øre - maleren skulle have "en Sum af ikke over 35 Kroner". Så var der lidt nedrivning, opsætning af nye kakkelovne, indkøb af inventar m.m. samt ansættelse af en uddeler. Det blev bødker Rasmus Poulsen, som i bestyrelsen blev afløst af gårdejer Niels Peder Pedersen, Væggerløse.

Så begyndte handelen i det beskedne lokale med sand på gulvet og en tobakstønde på disken, hvor mændene ganske gratis kunne stoppe piben. Det første år var der en omsætning på 5.572 kroner. Året efter var den fordoblet, 10 år efter starten nåede den op på 18.324 kroner.

Det var i 1896, og så gik det stærkt. I 1900 blev der langet varer over disken for 45.546 kroner, men dette år blev også et skæbneår for Væggerløse Brugsforening. På et bestyrelsesmøde den 31. oktober blev det besluttet at meddele udsælger Rasmus Poulsen, at han var opsagt pr. 1. maj 1901. Den 18. oktober blev der efter ønske fra 21 medlemmer holdt en ekstraordinær generalforsamling, og her blev bestyrelsens beslutning godkendt med 45 stemmer mod 33.

Det var en temmelig stærk opposition, og den nøjedes ikke med at stemme imod. Den dannede en ny brugsforening, "overtog" Rasmus Poulsen og ansatte ham som uddeler i en ny forretning, der kom til at hedde "Concordia". Dermed havde Væggerløse to konkurrerende brugser, som lå meget tæt ved hinanden, og sådan var det i de følgende 80 år.

I foråret 1979 fik Sydfalster Kommunes planer om en udstykning ved Ydunsvej med et center og en tidssvarende dagligvareforretning de to brugsbestyrelser til at begrave stridsøksen. I marts 1980 lukkede den gamle Væggerløse Brugsforening, og kræfterne blev samlet i "Concordia", som lige havde gennemført en udvidelse og modernisering, men på længere sigt var der ikke tilstrækkelig plads til kunder og varer. Efter en del forhandlinger med byrådet blev der givet tilladelse til at bygge nyt i den gamle bydel. Den gamle brugsbygning blev revet ned og den nuværende kunne tages i brug i 1981 - 95 år efter at Rasmus Poulsen havde sagt goddag til de første kunder i Væggerløse Brugsforening.

Flintinge Brugsforening med forretning til venstre og beboelse til højre. Billedet er formentlig taget kort efter åbningen i 1911, hvis man skal dømme efter den manglende beplantning.

Tingsted og nærmeste omegn

Der var også grøde i brugsforeningsbevægelsen lige nord for Nykøbing F., og her var man tidligt med. I begyndelsen af 1875 udsendte Tingsted sogneråd følgende indbydelse:

"Efter Opfordring af flere af Sognets Beboere skal Sogneraadet herved indbyde til Deltagelse i en Brugsforening. Enhver, som ønsker at indtræde, tegner sig for en Aktie til 10 Rdl. Af de ubemidlede forlanges intet kontant Indskud, men Bidraget afdrages i deres senere Andel i Foreningens Udbytte. Aktierne bliver at forrente og ved Lodtrækning at tilbagebetale efterhaanden. Af det forventede Overskud menes en Del at anvendes til Alderdomsforsørgelse for Medlemmer. Dersom Forslaget vinder Tilslutning, bliver ved en Generalforsamling en Bestyrelse at vælge og Foreningens Statutter at vedtage."

Forslaget vandt tilslutning. 70 af sognets beboere meldte sig med det samme og tegnede en aktiekapital på over 700 rigsdaler. Sogneråd indkaldte til en generalforsamling i Kraghave skole den 31. januar, hvor "Forbrugsforeningen for Tingsted Sogn og nærmeste Omegn" blev stiftet. Der blev valgt en bestyrelse bestående af pastor Blicher, Tingsted, gårdejerne P. Larsen og H. P. Nielsen fra Taaderup, lærer Hansen fra Øverup, parcellist Rasmus Krag fra Tingsted, gårdejer Christen Rasmussen fra Stubberup og møller H. J. Hansen fra Kraghave. På et senere møde i Øverup skole blev lærer Hansen valgt til formand.

Efter endnu en generalforsamling købte foreningen Samuel Peder Jørgensens hus i Tingsted, hvor der efter nogle ombygninger blev indrettet en butik. Den første udleverer

Brugsen i Tingsted, da den var temmelig ny.

Sådan så der ud i Tingsted i 1912.

hed L. Jørgensen, og så gik årene efter næsten samme opskrift som de ca. 2000 andre steder i Danmark, hvor folk slog sig sammen for at skabe et fællesskab og få de daglige fornødenheder lidt billigere. I et tilfældigt valgt år i den gamle protokol - 1892 - var der det første halvår en omsætning på 23.756 kroner og en dividende til medlemmerne på otte procent for de varer, de havde købt i brugsen i denne periode.

Initiativet fra Tingsted bredte sig i de følgende år til den nærmeste omegn. Der blev oprettet brugsforeninger og udsalg i Stubberup-Bruntofte, Kraghave og Systofte, og alle klarede sig godt i mange år, men kun brugsen i Systofte har overlevet. I den tidligere brugs i Tingsted er der nu tre lejligheder. Brugsen i Stubberup-Bruntofte lukkede i 1983 og blev købmandsforretning, men er nu indrettet til privat bolig. I Kraghave blev nøglen drejet om i 1991. Da boet var gjort op, var der et overskud på 55.000 kroner, som blev fordelt med 5.000 kr. til 11 foreninger. I bygningen er senere indrettet beboelse og kontor.

I nabosognet blev "Systofte Sogns og nærmeste Omegns Brugsforening" stiftet den 29. april 1883. Også her blev der tegnet aktier, en butik blev indrettet i beskedne omgivelser, og som udleverer ansattes Peter Madsen. I 1899 blev der købt en grund på to skæpper land og bygget en ny forretning, nu med mejerist Hans Petersen Lise fra Toreby som daglig leder.

I Systofte som andre steder kunne de stærke drikke sætte sindene i bevægelse. Her var det nu ikke brændevin, men øl. På generalforsamlingen i efteråret 1910 foreslog bestyrelsen, at det skulle være forbudt at drikke bayersk øl i brugsforeningens lokale - altså i butikken - men forslaget blev forkastet. I januar 1911 vedtog bestyrelsen at standse al handel med øl fra 1. februar, og så blev der ballade. 41 medlemmer krævede en ekstraordi-

Og her er et kig ud over Tingbanken omkring 1960.

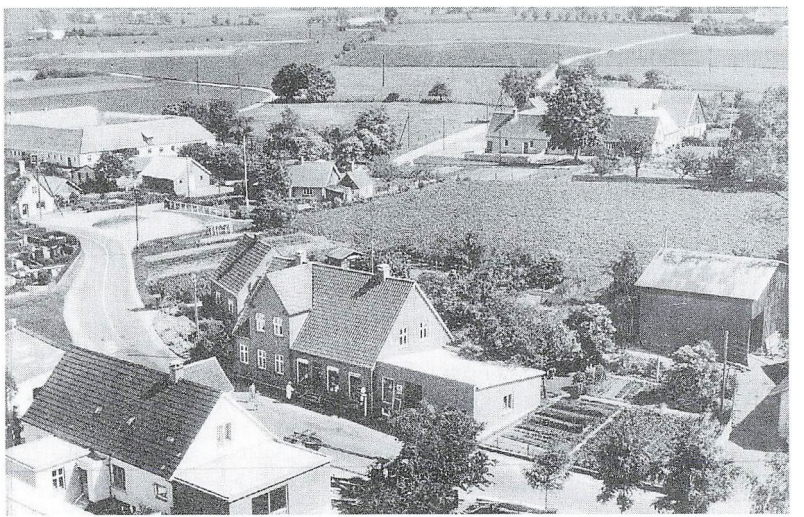

Stubberup Brugsforening åbnede i 1898. Billedet er taget i 1910.

Da Stubberup Brugsforening fejrede 40 års jubilæum i 1938. Bagerst fra venstre ses gartner Madsen, banevogter Oluf Andersen, snedker Richard Pedersen, parcellist Rasmus Hansen, kommis Hansen, repræsentant Albert Nielsen, Kaj Pedersen, snedker Pedersen Lise, murermester Marius Hansen og uddelerens kone, Hansine Pedersen. Forrest fra venstre uddeler Vilhelm Pedersen, gårdejer Lars Peter Larsen, tre børn, Johanne Pedersen (ung pige i huset), postmand Jørgen Pedersen og barber Paul Pedersen.

nær generalforsamling, som endte med, at der blev udpeget tre voldgiftsmænd. Den 14. marts afgjorde de tre - Karl H. Wirke, E. Schwærter og G. Hermansen - at bestyrelsen havde handlet i fuld overensstemmelse med lovene, men striden fortsatte. På en ny generalforsamling den 23. april blev valgt en ny bestyrelse, som besluttede, at brugsen igen skulle handle med bayersk øl, men at uddeleren så vidt muligt skulle afværge det, der i referatet kaldes "omgangsdrikning".

Således endte denne ølkrig på god dansk manér med et forlig, selv om der røg et par hoveder undervejs. I øvrigt kostede en Nykøbing pilsner 10 øre, mens man måtte betale 11 øre for en Tuborg eller en Hof.

"Systofte Sogns og nærmeste Omegns Brugsforening" trives fint også her i det nye århundrede. Der er i årenes løb bygget om og bygget til og bygget nyt adskillige gange. I 1975 overtog den Nørre Ørslev Brugs og i dag en moderne og god forretning - den eneste overlevende i Nykøbing F.'s nærmeste nordlige opland.

1938
BP

Disse brave mænd . . .

Også vest for Nykøbing F. og i selve købstaden er det tyndet ud i antallet af brugsforeninger. Der er desværre ikke mange konkrete oplysninger at hente om, hvornår og hvordan foreningerne blev oprettet og butikkerne åbnet i Toreby sogn eller i Nykøbing - bortset fra at Nykøbing F. Arbejderforening blev stiftet 21. februar 1869 og at der i mange år var fire udsalg i Nykøbing, nemlig i Østergade, på Nørrebro, på Østerbro og i det nye boligkvarter, der begyndte at vokse frem ved Ejegod efter opfyldningen af Ejegodbugten i 1930'erne. Den lukkede Nørrebro-afdeling har længe heddet "Slap a" og er et hyggeligt værtshus med billardborde.

I dag er der to brugser tilbage i Nykøbing F. Den ene er Kvickly, som først havde til huse i den store bygning på Strandboulevarden, hvor Scala Bio her i efteråret 2000 er ved at rykke ind, men som flyttede til Jernbanegade som nabo til biografen, da Fabrikken Guldborg lukkede. Den anden er SuperBrugsen i Lindholmcentret.

Også i Toreby sogn var der fire brugsforeninger, nemlig i Toreby, Flintinge, Grænge og Rykkerup. Toreby var den første. Den kom i gang i 1887, da et interessentskab byggede et forsamlingshus med tilhørende brugsforening. Det er den bygning, der nu i over 30 år har heddet Forsamlingsgården i Toreby. Brugsudsalget lå i den del af bygningen, der var nærmest landevejen, men flyttede over på den anden side af vejen, da den nye bygning blev opført.

I 1949 kunne overskibsmatros Th. Madsen købe 350 kilo briketter og otte hektoliter nøddekoks for 87 kr. og 80 øre.

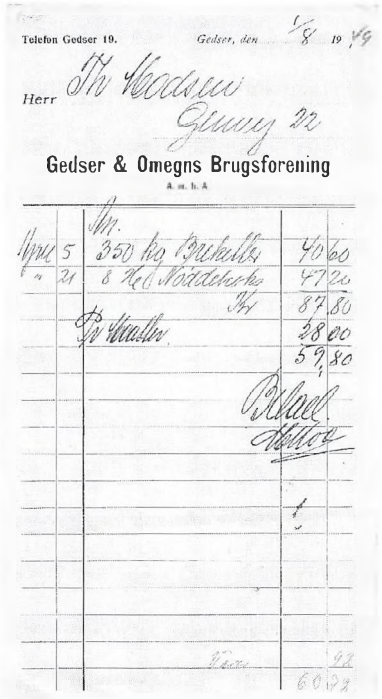
Telefon Gedser 19. Gedser, den 1/8 19 49

Herr Th. Madsen Gruvej 22

Gedser & Omegns Brugsforening

A. m. b. Å

			Kr.	
Aug.	5	350 kg Briketter		40 60
"	21	8 Hl Nøddekoks		47 20
			Kr	87 80
		Fr. Madsen		28 00
				59 80
				Rabat
				Netto
				1
				2
				22
				60 58

Ingen af de fire brugser eksisterer længere. I ejendommen i Toreby er der nu en købmand, i de andre drives der ikke længere handel.

Nykøbing F. Arbejderforening tog senere navneforandring til Brugsforeningen for Nykøbing F. og Omegn. Til 75 års jubilæet den 21. februar 1944 havde J. P. skrevet en sang, som hyldede de mænd, der begyndte og dem, der havde fortsat arbejdet i trekvart århundrede. Det sidste vers lyder sådan:

Ved Styret er fremdeles gode Kræfter,
som, hver især, har gjort hvad de formaar,
og disse brave Mænd vil nok herefter
bevirke, "Brugsen" stadig Fremgang faar.
Vi takker nu til Slut hver Mand og Kvinde,
som gør og gjorde Indsats gennem Aar;
...og lad os haabe, mer' end nogensinde,
at gamle Danmark altid frit bestaar.

Gamle Danmark, som dengang var besat af Hitlers soldater, bestod heldigvis, men det var der mange af brugserne, der ikke gjorde. Rundt om i landet har man set en lignende udvikling som her i landsdelen. De små brugser var ikke længere store nok og er blevet afløst af små og store supermarkeder, der ikke lugter af saltede sild og petroleum. Alt efter temperament kan man beklage eller glæde sig over denne udvikling, men man må i hvert fald konstatere, at selve andelstanken - her som i landbruget - er forsvundet. Én mand - én stemme princippet er borte.

Hvad mon Severin Jørgensen tænker i sin himmel?

Også foreningen i Flintinge fejrede 25 års jubilæum i 1936. Her ses bestyrelse, personale og pårørende foran butikken, der i mellemtiden har fået en benzinstander fra "Standard". Stående fra venstre ses uddelerens søn Gunner, kommis Frode Bjerregaard, arbejdsmand Karl Andersen, Flintinge, Hans Hansen, Birket, gårdejer William Rasmussen, Vestermark, karetmager Johs. Karlsen, Vaasevej, dræningsmester Richard Marquardsen, Møllevejen, og kommis Helmut Hansen, Møllevejen. Forreste række: Stående Edith (Ditte), datter af uddelerparret Margrethe og Olaf Petersen, som er næste i rækken. Derefter formanden, gårdejer Peter Leth, Vestermark, gårdejer Anton Andersen, Hønselægget, og Christian Marquardsen, Vesterhavegaard. - På benzinstanderen kan ses et femtal. Ifølge "Hvem, Hvad, Hvor" var den officielle benzinpris i Danmark i 1935 30 øre pr. liter. Noget kunne tyde på, at den er steget til 35 øre. Det var i hvert fald midt i 1930'erne, der bl.a. blev lagt en afgift på, som skulle finansiere Storstrømsbroen.

1911 1936

Interiør fra Kvickly i Jernbanegade, Nykøbing F. år 2000.

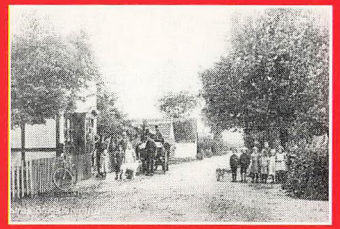

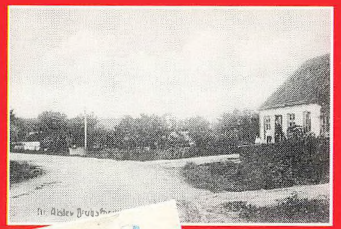

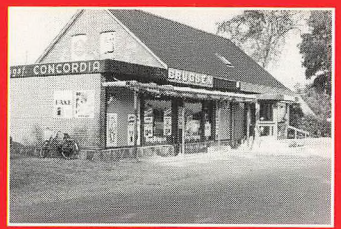
CONCORDIA
BRUGSEN

Blenda
klarer vasken
FDB selvvirkende vaskemiddel

CIRKEL KAFFE

INDEHOLDER KALK, JERN, FOSFOR OG B-VITAMIN
Avra for Lavra-
nu ska'vi ha'..
DAVRE
HAVREGRYN
STORPAKKE
DET BETALER SIG AT KØBE I BRUGSEN

